

บทที่ 2

แนวความคิดและประวัติความเป็นมา

การสำรองหนี้สงสัยจะสูญ (Reserve for Doubtful Debt) และการจำหน่ายหนี้สูญ (Bad Debt Written-off) นั้น มีพื้นฐานแนวคิด และประวัติความเป็นมาจากหลักเกณฑ์การคำนวณรายรับ-รายจ่าย ในทางบัญชี ข้อมูลทางการบัญชีเหล่านี้นอกจากเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจในการประกอบกิจการแล้ว ยังมีความสำคัญต่อการตรวจสอบและกำกับดูแลผลการประกอบการของนิติบุคคลต่างๆ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้ข้อมูลทางการบัญชีว่าใครเป็นผู้ใช้และใช้เพื่อวัตถุประสงค์อย่างไร ผู้ประกอบกิจการต้องการทราบข้อมูลทางบัญชีเพื่อวัดผลการดำเนินงานว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด และปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้น ผู้ถือหุ้นใช้ข้อมูลทางการบัญชีเพื่อตรวจสอบสถานะการลงทุนของตนในกิจการว่าเกิดผลประโยชน์นอกเงยหรือไม่ เจ้าหนี้ใช้ข้อมูลทางการบัญชีเพื่อตรวจสอบความสามารถในการชำระหนี้ของลูกค้าที่เป็นนิติบุคคล เป็นต้น

หน่วยงานของรัฐ เช่น กรมสรรพากร ธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ต่างก็ใช้ข้อมูลทางการบัญชีของสถาบันการเงิน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่างๆ ของตน ตามภาระหน้าที่ของซึ่งมีอยู่ตามกฎหมาย

หลักการบัญชีจึงมีความสำคัญ และเกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐได้กำหนดขึ้นเพื่อกำกับดูแลสถาบันการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสำรองหนี้สงสัยจะสูญและการจำหน่ายหนี้สูญ รัฐโดยธนาคารแห่งประเทศไทย ได้วางหลักเกณฑ์กำกับดูแลคุณภาพสินทรัพย์ (Asset Quality) ประเภทลูกหนี้ของสถาบันการเงิน และ กรมสรรพากรได้วางหลักเกณฑ์ในการถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากร ซึ่งแต่ละหน่วยงานได้วางหลักเกณฑ์ไว้มีทั้งที่แตกต่าง และสอดคล้องกัน สมควรพิจารณาศึกษาถึงแนวคิด วัตถุประสงค์ และประวัติความเป็นมาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามหลักการบัญชี (Accounting Principle) หลักการกำกับดูแลสถาบันการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทย (Financial Institutions Supervision) และโดยเฉพาะหลักเกณฑ์ที่ถือปฏิบัติตามประมวลรัษฎากร (Tax Purpose) ในเรื่องเกี่ยวกับการสำรองหนี้สงสัยจะสูญ และการจำหน่ายหนี้สูญของสถาบันการเงิน

1. แนวคิดขั้นมูลฐานตามหลักการบัญชี

การดำเนินกิจการโดยทั่วไป ผู้ประกอบธุรกิจย่อมต้องการทราบว่าผลการดำเนินงานของตนเป็นประการใด ซึ่งในทางปฏิบัติได้สมมติกำหนดช่วงเวลาในการวัดการดำเนินงานที่นิยมเรียกว่า “รอบระยะเวลาบัญชี” ขึ้น โดยนำรายได้ (Revenue) ทั้งสิ้นจากการดำเนินกิจการมาเปรียบเทียบกับรายจ่าย (Expense) ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจการของรอบระยะเวลาบัญชีเดียวกัน ทั้งนี้ โดยปฏิบัติตามหลักการบัญชีที่รับรองโดยทั่วไป (Generally Accepted Accounting Principle) หรือที่นิยมเรียกกันว่า “มาตรฐานการบัญชี” (Accounting Standard)¹ ทำให้ทราบผลการดำเนินงานของบริษัทหรือนิติบุคคล² การประกอบธุรกิจของสถาบันการเงินก็เช่นกัน ต้องใช้หลักการบัญชีในการบันทึกรายได้และรายจ่ายที่เกิดขึ้นตามระบบบัญชีคู่ (Double Entry)³ โดยมีรายได้ประเภทต่างๆ เช่น ดอกเบี้ยรับ (Interest Received) ค่าธรรมเนียมรับ (Commission Received) หรือ ส่วนลดรับ (Discount Received) ฯลฯ และมีค่าใช้จ่ายประเภทต่างๆ เช่น ดอกเบี้ยจ่าย (Interest Paid) ส่วนลดจ่าย (Discount Paid) รวมถึง ผลขาดทุนจากการจำหน่ายสินทรัพย์ของสถาบันการเงิน (Loss on Sale of Assets) และหนี้สูญ (Bad Debts) ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการปล่อยสินเชื่อแล้วไม่ได้รับชำระหนี้กลับมา ดังนั้น มาตรฐานทางการบัญชีซึ่งต้องการแสดงฐานะทางการเงินที่แท้จริงของกิจการในขณะที่จัดทำบัญชีจึงได้มีวิธีการต่างๆ⁴ เพื่อที่จะแสดงฐานะทางการเงินเกี่ยวกับภาวะความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับลูกหนี้ของกิจการ

1.1 หลักการบัญชีที่รับรองกันทั่วไป (Generally Accepted Accounting Principles)

การบัญชี (Accounting) เป็นกิจกรรมเพื่อแสดงข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งเน้นหนักทางการเงินเกี่ยวกับหน่วยทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นที่จะให้ประโยชน์ในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และ

¹ เมธากุล เกียรติกระจาย , ทฤษฎีการบัญชี , บริษัท การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ชุมชุมสหกรณ์ , 2534) , หน้า 113

² สุเทพ พงษ์พิทักษ์ , การปรับปรุงงบการเงินเพื่อเสียดวงมิได้นิติบุคคล , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ธรรมนิติ จำกัด , 2535) , หน้า 6

³ ชนินทร์ พิทยาวิธ , การบริหารบริษัทเงินทุน , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด , 2535) , หน้า 187 - 189

⁴ Ray M. Sommerfele , Hershel M. Anderson , An Introduction to Taxation 1988 Edition ; Wood Head - Faulkner Limited ; English (1988) , Page 8

พิจารณาทางเลือกอย่างมีเหตุผล* แต่ข้อมูลทางบัญชีซึ่งจะนำมาประกอบเป็นงบการเงินนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งแวดลอมทางธุรกิจที่ไม่แน่นอน ดังนั้น เพื่อจัดทำงบการเงิน (Financial Statement) ได้ทันกับรอบระยะเวลาบัญชี (Periodicity Assumption) จำต้องตั้งหลักการบัญชีขึ้นมาเพื่อให้ได้ข้อยุติต่างๆ ให้นักบัญชีถือปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องข้อสมมุติฐาน และ ข้อควรคำนึงถึงทางการบัญชี หลักการรับรู้รายได้ รายจ่าย แยกพิจารณาที่เกี่ยวข้องกับการสำรองหนี้สงสัยจะสูญ และการจำหน่ายหนี้สูญได้ดังต่อไปนี้.-

1.1.1 ข้อสมมุติฐานทางการบัญชี (Basic Accounting Concepts)

การจัดทำบัญชีจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายการบัญชี (Accounting Law) ตามที่หน่วยงานของรัฐ คือ กระทรวงพาณิชย์ กรมทะเบียนการค้า และสำนักงาน ก.บ.ข. ได้ออกข้อกำหนดระเบียบ คำสั่ง ประกาศต่างๆ⁵ และแถลงการณ์มาตรฐานการบัญชี ของสมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย ซึ่งมีข้อสมมุติฐานที่เกี่ยวข้องกับหนี้สงสัยจะสูญ และหนี้สูญเช่นเดียวกัน⁶ หากผู้ใช้งบการเงินไม่เข้าใจถึงข้อสมมุติฐานของนักบัญชี ก็ยากที่จะเข้าใจว่าเหตุใดนักบัญชีจึงเสนอข้อมูลเช่นนั้น⁷

โดยปกตินักบัญชีที่ทำงานการเงินจะไม่กล่าวถึงข้อสมมุติฐานซ้ำอีก ทั้งนี้ เพราะเป็นที่เข้าใจกันว่าข้อสมมุติฐานนั้นได้รับการยอมรับกันทั่วไปแล้ว อย่างไรก็ตาม หากในการจัดทำงบการเงินไม่ได้ใช้ข้อสมมุติดังกล่าว ก็จำเป็นต้องเปิดเผยให้ทราบพร้อมด้วยเหตุผล ดังนั้น เพื่อให้คุ้นเคยเกี่ยวกับข้อสมมุติฐานทางการบัญชี สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทยจึงได้ออกแถลงการณ์มาตรฐานการบัญชีฉบับที่ 1 ระบุถึงสมมุติฐานทางการบัญชีที่เกี่ยวข้องกับการสำรองหนี้สงสัยจะสูญ และการจำหน่ายหนี้สูญดังต่อไปนี้ คือ.-

* Accounting is a service activity. Its function is to provide quantitative information, primarily financial in nature, about economic entities that is intended to be useful in making economic decisions and making reasoned choices among alternative courses of action

⁵ ประกาศกระทรวงพาณิชย์ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2526) กำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ ธุรกิจเงินทุนหลักทรัพย์ ธุรกิจนายหน้าหรือตัวแทน มีหน้าที่จะต้องจัดทำบัญชีให้ถูกต้องตามรูปแบบที่กระทรวงพาณิชย์กำหนด

⁶ มาตรฐานการบัญชี ฉบับที่ 11 เรื่อง "หนี้สงสัยจะสูญและหนี้สูญ" ภาควิชา (ก) เอกสารแนบท้ายวิทยานิพนธ์, หน้า 242

⁷ พยอ มิ่งสมันต์ และนริษ เมฆวิชัย, การบัญชีการเงิน, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์, 2537), หน้า 1-5

1) หลักการใช้หลักฐานอันเที่ยงธรรม (Verifiable Or Objectivity Evidence) เนื่องจากระบบการเงินทำขึ้นเพื่อประโยชน์ของบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งอยู่ในสถานะต่างๆ กัน นักบัญชีผู้ทำงบการเงินก็อยู่อีกสถานะหนึ่ง ดังนั้น เพื่อให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเข้าใจงบการเงินของกิจการได้ถูกต้องใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด การบันทึกรายการบัญชีและการทำงบการเงินจึงต้องจัดทำขึ้นโดยอาศัยหลักฐาน และข้อเท็จจริงอันเที่ยงธรรมที่บุคคลต่างๆ ยอมรับและเชื่อถือได้ หลักฐานดังกล่าวจะต้องปราศจากความลำเอียงหรือไม่มีอคติต่อบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ โดยพยายามหลีกเลี่ยงความคิดเห็นส่วนบุคคลให้มากที่สุด หลักฐานอันเที่ยงธรรมนี้ ได้แก่ สัญญาต่างๆ ใบกำกับสินค้า เช็คที่จ่ายเงินแล้ว ใบแจ้งผลการตรวจนับสินค้าคงเหลือ และผลการติดตามเรียกเก็บหนี้สินของธนาคาร เป็นต้น

2) หลักการบันทึกรายได้ (Revenue Recognition Principle) หลักการบันทึกรายได้เกิดขึ้นจากข้อพิจารณาที่ว่ารายได้จากการขายสินค้า หรือการบริการแก่ลูกค้า นั้น ควรจะถือว่ารายได้เกิดขึ้นเมื่อใดและในจำนวนเงินเท่าใด โดยทั่วไปนักบัญชีลงบันทึกรายได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อ มีเงื่อนไข 2 ประการ ต่อไปนี้คือ (ก) กระบวนการก่อให้เกิดรายได้ได้สำเร็จแล้ว หรือ ถือได้ว่าสำเร็จแล้ว (ข) การแลกเปลี่ยนได้เกิดขึ้นแล้ว คือ รายที่เกิดขึ้นในงวดซึ่งได้มีการส่งมอบสินค้า หรือให้บริการแก่ลูกค้าแล้ว

3) หลักการจับคู่ค่าใช้จ่ายกับรายได้ (Matching Principle) หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของการบัญชี คือ การจับคู่ผลความสำเร็จ (รายได้) กับความพยายาม (ค่าใช้จ่าย) ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการหารายได้นั้น ค่าใช้จ่ายบางอย่างมีความสัมพันธ์โดยตรงกับรายได้ที่เกิดขึ้น แต่ค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งจะถือเป็นรายจ่ายของรอบระยะเวลาที่เกิดของค่าใช้จ่ายนั้น เมื่อพิจารณาหลักการเกิดขึ้นของรายได้ ควบคู่กันไปกับ หลักการจับคู่ค่าใช้จ่ายกับรายได้ เราจะได้หลักที่นิยมเรียกกันทั่วไปว่า หลักเกณฑ์สิทธิ หรือหลักเงินค้ำ (Accrual Basis) หลักการจับคู่ค่าใช้จ่ายกับรายได้แยกออกได้เป็น 3 หลัก (ก) การมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลกัน (ข) การปันส่วนอย่างมีแบบแผน และมีเหตุผล (ค) การรับรู้เป็นค่าใช้จ่ายทันที

* สุณีษ์ ชัยภิญโญ . ความแตกต่างระหว่างหลักการบัญชี กับประมวลรัษฎากรในการคำนวณกำไรสุทธิของนิติบุคคล , ภาควิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2532 , หน้า 12

การใช้หลักการจับคู่ค่าใช้จ่ายกับรายได้ 3 หลักข้างต้นนี้ ต้องวิเคราะห์ต้นทุนเพื่อดูว่า ต้นทุนที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับรายได้ตามหลักเกณฑ์ของการเป็นเหตุเป็นผลกันหรือไม่ หากไม่มีความสัมพันธ์กันให้พยายามปันส่วนต้นทุนตามวิธีที่มีแบบแผนและมีเหตุผล หากไม่มีทั้งความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลกัน และไม่อาจปันส่วนอย่างมีแบบแผนและมีเหตุผลได้ ให้ถือว่าต้นทุนนั้นเป็นค่าใช้จ่ายในงวดที่ค่าใช้จ่ายนั้นเกิดขึ้นจริง หรือในงวดซึ่งทราบว่าจะมีการขาดทุน

4) หลักเงินค้ำ (Accrual Basis Principle) ในการคำนวณกำไรและขาดทุนสำหรับงวดบัญชีต่างๆ หลักการบัญชีต้องคำนึงถึงรายได้ และค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เป็นของงวดนั้น และแยกส่วนที่ไม่เป็นรายได้และค่าใช้จ่ายของงวดนั้นออก ตามวิธีการบัญชีที่ถือเกณฑ์เงินสด จำนวนเงินที่จ่ายไปทั้งหมดสำหรับงวดอาจถือได้ว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น แต่หลักการบัญชีเงินค้ำ การบันทึกและรายงานข้อมูลทางบัญชีจะกระทำในรอบระยะเวลาที่เกิดข้อมูลนั้นขึ้น มากกว่าเมื่อมีการรับหรือจ่ายเงินสด ทั้งนี้ เพราะการผลิตที่ใช้เวลายาว การใช้สินเชื่อ และสินทรัพย์ที่มีอายุการใช้งานยาวนาน ทำให้ต้องมีการบันทึกข้อมูลในรอบเวลาอื่นนอกเหนือจากรอบเวลาที่มีการรับจ่ายเงินก็ตาม หลักการเงินค้ำรายได้จะถือว่าเกิดขึ้นตามการรับรู้รายได้ และใช้หลักการจับคู่ค่าใช้จ่ายกับรายได้เพื่อให้ได้มาซึ่งค่าใช้จ่ายของงวดนั้น แม้จะยังไม่ได้มีการรับเงินและจ่ายเงินจริงก็ตาม การใช้หลักเงินค้ำจะเกิดรายการ “ค้ำรับ ค้ำจ่าย” ในงบการเงิน⁹

5) หลักการประมาณ (Estimation Principle) การคำนวณกำไร และขาดทุนต้องอาศัยการปันส่วนรายได้และค่าใช้จ่ายเข้ารอบระยะเวลาบัญชีต่างๆ เข้ากิจกรรมที่สลับซับซ้อนและปันส่วนเข้ากิจการที่มีลักษณะร่วมกัน การคำนวณจึงจำเป็นต้องทำโดยวิธีการประมาณ ในการดำเนินงานของกิจการมีลักษณะต่อเนื่องกัน มีความสลับซับซ้อน มีความไม่แน่นอนและมีลักษณะร่วมสัมพันธ์กัน ทำให้นักบัญชีไม่อาจคำนวณกำไรและขาดทุนได้ถูกต้องแน่นอนจึงต้องใช้วิธีการประมาณการและใช้ดุลยพินิจประกอบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้¹⁰ แต่ทั้งนี้จะต้องประกอบไปด้วยความระมัดระวัง หมายถึงว่า ในกรณีที่ต้องเลือกวิธีปฏิบัติทางการบัญชีได้มากกว่าหนึ่งวิธี นักบัญชี

⁹ สุณิช ชัยภิญโญ , ความแตกต่างระหว่างหลักการบัญชี กับประมวลรัษฎากรในการคำนวณกำไรสุทธิของนิติบุคคล , อังแล้ว , หน้า 16

¹⁰ สุเทพ พงษ์พิทักษ์ , การปรับปรุงงบการเงินเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล . (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมนิติ , พ.ศ. 2535) , หน้า 17

ควรเลือกวิธีที่จะแสดงสินทรัพย์และกำไรในเชิงที่ต่ำกว่าไว้ก่อน* อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าหลักความระมัดระวังจะเป็นเหตุสนับสนุนให้กิจการตั้งสำรองได้

6) หลักการเปิดเผยข้อมูลอย่างเพียงพอ (Full Disclosure Principle) ในการจัดทำงบการเงิน จะต้องมีการเปิดเผยข้อมูลอย่างเพียงพอ ซึ่งหมายถึงการแสดงรายการ คำศัพท์ที่ใช้ และหมายเหตุประกอบงบการเงิน เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ผู้ใช้งบการเงินหลงผิดในข้อมูลที่ได้รับในเรื่องการเปิดเผยข้อมูลนี้ ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนว่า การเปิดเผยอย่างเพียงพอควรมีลักษณะอย่างไร โดยทั่วไปนักบัญชีจะตัดสินโดยถือหลักว่า ถ้าไม่เปิดเผยแล้วจะเป็นเหตุให้ผู้ใช้งบการเงินหลงผิดหรือไม่ ความเห็นจึงอาจแตกต่างกันได้มาก ว่ารายการใดบ้างที่ควรเปิดเผย ดังนั้น หลักเกณฑ์ที่ควรนำมาใช้คือ “เมื่อสงสัยให้เปิดเผย” การเปิดเผยข้อมูลนั้น อาจเปิดเผยได้ 3 ลักษณะ คือ (ก) เปิดเผยในตัวเองการเงิน (ข) เป็นหมายเหตุประกอบงบการเงิน (ค) เป็นข้อมูลประกอบ

1.1.2 ข้อควรคำนึงถึงทางการบัญชี

การใช้ข้อสมมุติฐานการบัญชีดังกล่าวข้างต้นนี้ ในทางบัญชีจำเป็นที่จะต้องใช้ความระมัดระวังและข้อคำนึง 3 ประการ คือ หลักความระมัดระวัง (Conservatism) หลักการมีนัยสำคัญ (Materiality) หรือ หลักเนื้อหาสำคัญกว่ารูปแบบ (Substance Over Form)¹¹ ดังต่อไปนี้.-

1) หลักการมีนัยสำคัญ (Materiality) งบการเงินควรเปิดเผยข้อมูลที่มีนัยสำคัญพอที่จะกระทบต่อการตัดสินใจ เพื่อให้ผู้ใช้งบการเงินเข้าใจถูกต้องถึงผลการดำเนินงาน ฐานะการเงิน และการเปลี่ยนแปลงฐานะทางการเงินของกิจการ ข้อมูลที่มีนัยสำคัญหมายถึง ข้อมูลซึ่งหากผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ได้รับทราบแล้ว อาจตัดสินใจผิดไปจากกรณีที่ได้รับทราบ ดังนั้น ในการพิจารณารายการหนึ่งๆ นั้น มีนัยสำคัญหรือไม่ จะต้องดูจำนวนเงิน ความเกี่ยวข้องกับปัญหา เรื่องที่เกี่ยวข้อง และระดับความแน่นอนของข้อมูล

* หลักความระมัดระวังโดยย่อ คือ “ ไม่คาดการณ์ว่าจะได้กำไร แต่จะรับรู้การขาดทุนไว้อย่างเต็มที่ ในกรณีที่สงสัย ให้ตัดเป็นค่าใช้จ่ายทันที ”

¹¹ สุณีย์ ชัยภิญโญ , ความแตกต่างระหว่างหลักการบัญชี กับประมวลรัษฎากรในการคำนวณกำไรสุทธิของนิติบุคคล . อ่างแล้ว , หน้า 18 - 19

2) **หลักความระมัดระวัง (Conservatism)** หมายความว่า ในกรณีที่อาจเลือกวิธีปฏิบัติทางการบัญชีได้มากกว่าหนึ่งวิธี ควรเลือกวิธีที่จะแสดงสินทรัพย์และกำไรในเชิงที่ต่ำกว่าไว้ก่อน ตัวอย่างเช่น การใช้ราคาทุนหรือราคาตลาดที่ต่ำกว่าในการตีราคาสินค้าคงเหลือ *

3) **หลักเนื้อหาสำคัญกว่ารูปแบบ (Substance Over Form)** หมายความว่า นักบัญชีควรให้ความสนใจในเนื้อหาทางเศรษฐกิจของเหตุการณ์ซึ่งอาจแตกต่างไปจากรูปแบบทางกฎหมาย นักบัญชีควรเสนอรายการและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตามเนื้อหาและความเป็นจริงทางการเงิน ไม่ใช่ตามรูปแบบทางกฎหมายเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ใช้งบการเงินได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเหตุการณ์นั้น ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 หลักเกณฑ์ทางบัญชีเกี่ยวกับ รายได้ (Revenue) และ ค่าใช้จ่าย (Expense)

ผลกำไรจากการดำเนินการ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าควรลงทุนต่อไป หรือควรจะเคลื่อนย้ายทรัพยากรไปลงทุนในกิจการอื่น การวัดผลกำไรสุทธิในทางบัญชี คือ การจับคู่ผลความสำเร็จ (วัดด้วยรายได้) กับความพยายาม (วัดด้วยค่าใช้จ่าย) วิธีการ คือ บันทึกรายได้ตามหลักการเกิดขึ้นของรายได้ก่อน ถัดจากนั้น จึงเอาค่าใช้จ่ายไปจับคู่¹²

1.2.1 ความหมาย (Definition) เกี่ยวกับรายได้ และค่าใช้จ่าย

สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย¹³ ได้บัญญัติศัพท์บัญชี โดยให้ความหมายของคำว่า รายได้ และค่าใช้จ่าย ดังต่อไปนี้.-

* เหตุผลที่สนับสนุนให้ใช้หลักความระมัดระวัง คือ (ก) ลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากความรู้สึกลงใจของผู้จัดการ และเจ้าของกิจการซึ่งจะมีผลกระทบต่อทางเลือกและการเน้นรายงานการบัญชี (ข) การแสดงกำไรหรือสินทรัพย์ที่สูงเกินไปจะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อกิจการได้มากกว่าการแสดงกำไรหรือสินทรัพย์ในเชิงต่ำกว่า (ค) นักบัญชีต้องเผชิญกับความเสี่ยง -2- ประการ ในการจัดทำงบการเงิน คือ ความเสี่ยงจากการยอมรับว่าถูกต้องในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และความเสี่ยงจากการยอมรับว่าไม่ถูกต้องในสิ่งที่ถูกต้อง

¹² พยอม สิงห์เสนห์ .และนรินทร์ เมฆวิชัย , การบัญชีการเงิน , (ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์ , พ.ศ.2537) หน้า 2-6 , 4-2 ถึง 4-3

¹³ สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย , ศัพท์บัญชี , (โรงพิมพ์ ธรรมศาสตร์ , พ.ศ. 2530) , หน้า 60

1) รายได้ (Revenue) หมายถึง “การเพิ่มขึ้นในทรัพย์สินสุทธิของกิจการ อันเนื่องมาจากการขายสินค้า หรือบริการ และ มูลค่าที่คิดเป็นเงินตราของสินค้าหรือบริการที่โอนจากธุรกิจไปให้ลูกค้าในระหว่างงวดเวลาหนึ่ง” จากคำจำกัดความของรายได้ดังกล่าว อาจแบ่งลักษณะของรายได้ (The Nature of Revenue) ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ รายได้พิจารณาในแง่ของการไหลเข้าของทรัพย์สินสุทธิ (The Inflow of Net Assets) * และ รายได้พิจารณาในแง่ของการไหลออกของสินค้าและบริการ (The Outflow of Goods and Service) **

ตามหลักเกณฑ์บัญชีรับรองกันทั่วไป รายได้จึงเกิดขึ้นจากกิจกรรม 3 ประเภท คือ¹⁴

(ก) การขายผลิตภัณฑ์ของกิจการ (ข) เสนอบริการและให้ผู้อื่นใช้ทรัพยากรของกิจการอันทำให้เกิดรายได้ ดอกเบี้ย ค่าเช่า ค่าธรรมเนียม และอื่นๆ (ค) จำหน่ายทรัพย์สินอื่นนอกเหนือจากผลิตภัณฑ์ เช่น เครื่องใช้สำนักงาน และเงินทุนในหุ้นบริษัทอื่น ทั้งนี้ รายได้ของสถาบันการเงินจึงประกอบด้วยผลประโยชน์หรือค่าตอบแทนซึ่งเรียกเก็บจากลูกค้า จากการที่สถาบันการเงินให้กู้ยืมเงิน หรือให้บริการในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งผลประโยชน์ในรูปของเงินปันผล ส่วนลดรับ หรือดอกเบี้ยจากการลงทุนในหลักทรัพย์ โดยรายได้จากการดำเนินงานของสถาบันการเงินที่สำคัญได้แก่ ดอกเบี้ย (Interest) ส่วนลดรับ (Discount Received) และ ค่าธรรมเนียมรับ (Commission Received)¹⁵

อย่างไรก็ตามมาตรฐานการบัญชีฉบับที่ 3 เรื่อง “ส่วนประกอบของงบการเงิน”¹⁶ ได้แยกกำไรที่เกิดจากรายได้ โดยแบ่งแสดงเป็นรายได้จากการขาย และรายได้อื่นๆ เพื่อจะได้ให้ผู้ใช้อข้อมูล หรือฝ่ายบริหารได้เห็นข้อมูลเกี่ยวกับการขายสินค้าหรือบริการของกิจการ โดยเฉพาะแยกย่อยออกมา เพื่อจะได้ทราบจุดอ่อนจุดแข็ง และนำข้อมูลดังกล่าวมาพิจารณาแก้ไข หรือตัดสินใจทำ

* Paton & Littleton เขียนไว้ใน An Introduction to Corporate Accounting Standards ว่า “ รายได้คือ ผลผลิตของกิจการ ซึ่งสามารถวัดได้จากจำนวนทรัพย์สินใหม่ของกิจการที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากลูกค้า และกำไรจะเกิดขึ้นเมื่อรายได้จากการจำหน่ายทรัพย์สินสูงกว่าต้นทุนของทรัพย์สินนั้น ” และ Sprouse & Moonitz ให้คำจำกัดความโดยมองในรูปการไหลเข้าของทรัพย์สินว่า “ รายได้ของกิจการ คือ การเพิ่มขึ้นของทรัพย์สินสุทธิของกิจการ ซึ่งมีผลมาจากการผลิตหรือขนส่งสินค้าหรือบริการ ”

** Bedford และ The committee on Accounting Concepts and Standards ให้คำจำกัดความไว้ว่า “ รายได้ คือ จำนวนเงินที่อธิบายได้จากราคารวมของสินค้าหรือบริการ ซึ่งกิจการโอนไปให้ลูกค้าภายในงวดระยะเวลาหนึ่ง ”

¹⁴ อวยพร ดันละมัย , คู่มือปฏิบัติภาษีเงินได้นิติบุคคล , (กรุงเทพมหานคร : กรมสรรพากรพิมพ์ , พ.ศ.2525) , หน้า 26

¹⁵ ศ.วารี หะวานนท์ , การบัญชีธนาคาร : การปฏิบัติงานธนาคารพาณิชย์ , (ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ กรุงเทพมหานคร , 2534) , หน้า 458 - 461

¹⁶ สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย คณะกรรมการควบคุมประกอบวิชาชีพสอบบัญชีและตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย , มาตรฐานงบการเงิน , โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ : 2520.

ประการใดต่อไป ทำให้กิจการสามารถวิเคราะห์ถึงความสามารถของผู้บริหารและคาดการณ์แนวโน้มในปีต่อไปได้อย่างถูกต้องอีกด้วย¹⁷ ดังนั้น นักบัญชีจึงได้จำแนกรายได้ตามแหล่งที่มาเป็น 2 ประเภท¹⁸ กล่าวคือ

(ก) รายได้จากการดำเนินการ (Operation Revenue) เกิดจากการดำเนินกิจการงานโดยตรงของทางธุรกิจ ตามวัตถุประสงค์ในการประกอบการตามหนังสือรับรองของบริษัทหรือนิติบุคคลนั้นๆ รายได้ประเภทนี้จะเกิดขึ้นเป็นประจำ (Recurring) เป็นรายได้ปกติ

(ข) รายได้อื่นๆ (Non-Operation Revenue) ซึ่งเป็นรายได้ที่ไม่ได้เกิดจากการดำเนินงาน รายได้อื่นๆ นี้ เป็นรายได้เนื่องมาจากกรณีอื่นๆ นอกเหนือจากการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของกิจการทั่วไป เช่น การให้ผู้อื่นใช้ทรัพย์สินของกิจการ และกิจการได้รับผลประโยชน์ เช่น ดอกเบี้ย ค่าเช่า ค่าลิขสิทธิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ ผลตอบแทนในการลงทุนในบริษัทอื่นๆ โดยที่กิจการเองมิใช่บริษัทที่มีวัตถุประสงค์ในการถือหุ้นของบริษัทอื่น (Holding Company) รายได้ประเภทนี้ มีลักษณะที่ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำ (Non-Recurring) และกิจการไม่ตั้งใจให้รายได้นี้เกิดขึ้นมา (Unintentional)

2) ค่าใช้จ่าย (Expense) หมายถึง ต้นทุน ส่วนที่หักออกจากรายได้ในรอบระยะเวลาการดำเนินงานหนึ่ง ทั้งนี้ ต้นทุนดังกล่าวต้องเป็นการใช้ หรือบริโภคสินค้า หรือบริการในกระบวนการก่อให้เกิดรายได้ขึ้น การหมดไปหรือสูญไปเนื่องจากการใช้หรือบริโภคนี้ อาจจะเกี่ยวข้องโดยตรง หรือโดยอ้อมกับจำนวนที่ก่อให้เกิดรายได้

ค่าใช้จ่ายนี้สามารถอธิบายได้ทำนองเดียวกับรายได้ คือ รูปของแนวความคิดเกี่ยวกับการไหลเวียน (Flow Concept)* โดยมีลักษณะแสดงการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรอย่างไม่น่าพึงพอใจ

¹⁷ ชวินทร์ ลากพิทักษ์พงษ์ . ปัญหาการกำหนดรายได้ . (ภาควิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , พ.ศ. 2536) . หน้า 20 - 22 .

¹⁸ อวยพร ดันละมัย , เอกสารการสอนชุดวิชาทฤษฎี และการบัญชีภาษีอากร , (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์ , พ.ศ. 2535) , หน้า 405

* สมาคมการบัญชีแห่งสหรัฐ (The American Accounting Association (AAA)) ให้ความหมายว่า ค่าใช้จ่าย คือ “ ต้นทุนที่สูญเสียไปของสินค้า และบริการที่หมุนเวียนไปสู่ตลาด และต้นทุนของการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต้นทุนเหล่านี้ อาจเกี่ยวข้องโดยตรง หรืออาจเกี่ยวข้องโดยทางอ้อมกับงวดการเงินนั้น ” ส่วน Sprouse และ Moonitz ให้ความหมายว่า ค่าใช้จ่าย คือ “ การลดลงของสินทรัพย์สุทธิ ซึ่งมีผลจากการใช้บริการทางเศรษฐศาสตร์เพื่อก่อให้เกิดรายได้ หรือเป็นไปตามกฎข้อบังคับของภาษี ” จะเห็นได้ว่าความหมายของทั้งสองนี้แตกต่างกัน ในความหมายแรกพิจารณาจากการวัดมูลค่าของสินค้าและบริการ แต่ความหมายหลัง พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของสินทรัพย์สุทธิ

เนื่องจากค่าใช้จ่ายเป็นตัวเลขส่วนของสินทรัพย์ หรือหนี้สินที่เพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากกิจกรรมหากำไรประเภทต่างๆ¹⁹ ซึ่งตรงกันข้ามกับ รายได้ที่เป็นสิ่งที่เพิ่มส่วนของสินทรัพย์

คำจำกัดความต่างๆ นี้ ค่าใช้จ่าย ต้องเป็นส่วนที่เปลี่ยนแปลงลดลงของสินทรัพย์ที่ไม่พึงพอใจ เฉพาะซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกิดรายได้เท่านั้น หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การลดค่าลงของสินทรัพย์หรือการเสื่อมค่าของสินทรัพย์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการจัดหาสินค้าและบริการไม่ถือว่าเป็น “ค่าใช้จ่าย” (Expense) แต่ถือเป็น “ผลขาดทุน” (Loss) อย่างไรก็ตามทั้งค่าใช้จ่ายและขาดทุนมีผลทำให้ส่วนของเจ้าของ (Capital) ลดลงเช่นกัน²⁰ นอกจากนี้แบ่งแยกรายการที่เกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายแล้ว การวัดมูลค่าของค่าใช้จ่าย (Measurement of Expense) ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ควรพิจารณา ซึ่งการบัญชีมีวิธีการทั่วไปในการวัดค่าใช้จ่ายแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ (ก) ต้นทุนเดิม (Historical Cost) และ (ข) ราคาปัจจุบัน (Current Price)

ค่าใช้จ่ายประเภทต่างๆ ได้แก่ (ก) ต้นทุนสินค้าที่ขาย ค่าใช้จ่ายในการขายและการบริหาร และดอกเบี้ยจ่าย (ข) ค่าใช้จ่ายที่ไม่มีผลตอบแทน และความเสียหายต่างๆ เช่น ภาษีเงินได้ และผลเสียหายเนื่องจากไฟไหม้ (ค) ต้นทุนสินทรัพย์อื่นที่จำหน่าย (ง) ต้นทุนการประกอบการที่ไม่ประสบความสำเร็จ (จ) ราคาตลาดของสินค้าคงเหลือที่ลดลง ทั้งนี้ ค่าใช้จ่ายของสถาบันการเงิน จึงหมายถึง จำนวนเงินที่สถาบันการเงินจ่ายไปเป็นค่าใช้จ่าย หรือ ต้นทุนในการดำเนินกิจการ ซึ่งค่าใช้จ่ายที่สำคัญๆ ได้แก่ ดอกเบี้ยจ่าย และส่วนลดจ่าย (Interest & Discount Paid) ค่าธรรมเนียมจ่าย (Commission Paid) และค่าใช้จ่าย (General Expense)²¹

ในทางบัญชีรายการที่ไม่ควรถือเป็นค่าใช้จ่ายเช่น รายการรับคืน (Sales Return) ส่วนที่ลดให้ (Allowances) ส่วนลดจ่าย (Sales Discounts) นอกจากนี้ ค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ (Reserve for Doubtful Debt) ก็ไม่สมควรถือเป็นค่าใช้จ่าย แต่จะถือเป็นรายการที่จะนำไปหักจากยอดลูกหนี้หรือยอดรายได้ และ แสดงไว้ในงบดุล (Balance Sheet) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งถือว่าเป็นรายการปรับมูลค่าสินทรัพย์ (Valuation Account)²² ดังเช่น รายการรับคืนหรือส่วนที่ลดให้เป็นกรณีที่ถูกค้าคืนสินค้าให้กิจการหรือเป็นกรณีกิจการใดให้เนื่องจาก

¹⁹ พยอม สิงห์เสนห์ และนรินทร์ เมฆวิชัย , การบัญชีการเงิน , อ่างแล้ว , หน้า 4-3

²⁰ เมธากุล เกียรติกระจ่าย , ทฤษฎีการบัญชี , (อักษรสยามการพิมพ์ กรุงเทพมหานคร : 2534) , หน้า 174

²¹ วารี หะวานนท์ , การบัญชีธนาคาร : การปฏิบัติงานของธนาคารพาณิชย์ , (ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ กรุงเทพมหานคร , พ.ศ. 2534) , หน้า 462

²² ชวินทร์ ลากพิทักษ์พงษ์ , ปัญหาการกำหนดรายได้ , อ่างแล้ว , หน้า 25

คุณภาพไม่เป็นไปตามมาตรฐาน ซึ่งเห็นได้ว่าการลดนั้นมีสาเหตุมาจากยอดขายที่ระบุสูงเกินจริง ดังนั้น จึงควรนำรายการดังกล่าวมาปรับปรุงยอดขายให้เป็นไปตามความจริง ทั้งนี้ การเกิดส่วนลดจ่ายหรือหนี้สงสัยจะสูญ ก็มีสาเหตุอย่างเดียวกัน นอกจากนี้ รายการที่ควรถือเป็นรายการปรับปรุงทุน (Capital) เช่น ต้นทุนที่เกิดจากการขายหุ้นสามัญ ไม่ถือเป็นค่าใช้จ่าย²³

1.2.2 การเกิดขึ้น และการรับรู้รายได้ตามหลักการบัญชี

(Revenue Realization and Recognition)

1) การเกิดขึ้นของรายได้ (Revenue Realization) รายได้จะเกิดขึ้นแก่กิจการที่มุ่งหากำไร โดยมีกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการหารายได้เกิดขึ้นในกิจการนั้นๆ เช่น การซื้อ การผลิต การขาย การส่งสินค้า ฯลฯ เรียกกันว่า กระบวนการที่รายได้เกิดขึ้น (Earning Process) ซึ่งมีผลทำให้รายได้เกิดขึ้นหรือได้มา (Earning) ศาสตราจารย์ Paton และ Littleton²⁴ ให้ความเห็นว่า รายได้จะเกิดขึ้นเมื่อ

(ก) กำหนดมูลค่าได้แน่นอน (Objective Determination) หมายความว่า เมื่อทราบจำนวนรายได้อย่างแน่นอน ไม่ใช่เพียงการประมาณ ดังนั้น จำนวนเงินที่จะเป็นรายได้จึงต้องเป็นจำนวนที่แน่นอนซึ่งเกิดจากการตกลงของบุคคลทั้งสองฝ่าย

(ข) เป็นจำนวนที่ถาวร (Permanence) รายได้นั้น แม้จะได้รับแล้วและมีมูลค่าที่แน่นอนก็ตาม แต่ถ้าสงสัยว่ามีโอกาสที่จะต้องขาดทุนหรือสูญเสียรายได้ในอัตราสูงจะยังไม่ถือว่าเป็นรายได้จำนวนที่เกิดขึ้นเป็นรายได้ ยกตัวอย่างเช่น มูลค่าของหุ้นที่ซื้อมาแม้จะมีมูลค่าเปลี่ยนแปลงสูงขึ้นจากเดิม ก็ยังไม่ถือว่าเป็นรายได้เกิดขึ้น เนื่องจากยังไม่มี ความแน่นอนในการคงอยู่ถาวร แต่อาจมีมูลค่าเปลี่ยนแปลงลดลงได้ ดังนั้น จะถือว่าหุ้นที่ซื้อมาเป็นรายได้ก็ต่อเมื่อมีการจำหน่ายหุ้นดังกล่าวไปแล้วและมีเงินได้เกิดขึ้นจริงเสียก่อน ณ วันที่ขายไป เพราะจำนวนเงินที่ได้จากการขายจึงเป็นจำนวนที่ถาวร

2) การรับรู้รายได้ (Revenue Recognition) จากหลักการเกิดขึ้นของรายได้ (Revenue Realization) ดังกล่าวข้างต้นนั้น สมาคมนักบัญชีได้มีแถลงการณ์มาตรฐานการบัญชี ฉบับที่ 1

²³ เบลากูล เกียรติกะจาย , วิทยุการบัญชี , อังแล้ว , หน้า 176

²⁴ Paton William and Littleton , A.C. An Introduction to Corporate Accounting Standard , AAA Monograph Series

เรื่อง “ ข้อสมมติขั้นมูลฐานของการบัญชี” เพื่อรองรับการบันทึกรายการบัญชี โดยวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการรับรู้รายได้ ฉะนั้น โดยทั่วไปนักบัญชีจะลงบันทึกว่ารายได้ที่เกิดขึ้นแล้ว เมื่อมีเงื่อนไข 2 อย่าง²⁵ ดังต่อไปนี้ คือ .-

(ก) กระบวนการก่อให้เกิดรายได้ (Earning Process) ได้สำเร็จแล้ว หรือ ถือได้ว่าสำเร็จแล้ว ทั้งนี้ โดยที่การดำเนินงานทางธุรกิจมีหลายขั้นตอน ตั้งแต่การดำเนินงานจัดหาสถานที่ประกอบกิจการ จัดซื้อเครื่องจักร จ้างคนงาน ซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต ซื้อวัตถุดิบ เมื่อมีการเริ่มการผลิตป้อนวัตถุดิบเข้ามาจนเสร็จจนกลายเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ และจึงนำไปจำหน่าย จนถึงมีการบริการหลังการขาย ประกันการขาย เช่นนี้จะถือเอาขั้นตอนได้ว่ากระบวนการก่อให้เกิดรายได้สำเร็จหรือถือว่าสำเร็จ ในทางทฤษฎีมีหลักที่ต้องพิจารณา คือ “หลักเหตุการณ์สำคัญ” (Critical Event Concept) โดยดูว่าในแต่ละธุรกิจนั้น ขั้นตอนไหนที่สำคัญที่สุด ซับซ้อนที่สุด ตัวอย่างเช่น ธุรกิจผลิตน้ำมัน มีกรรมวิธีที่ซับซ้อนมากในการผลิต แต่เมื่อผลิตเสร็จแล้วแทบจะไม่มีขั้นตอนยุ่งยากนอกจากการส่งมอบให้ลูกค้า ส่วนธุรกิจการผลิตพลาสติก ขั้นตอนในการผลิตแทบไม่มีข้อยุ่งยากแต่จะมีปัญหาในการหาลูกค้าเพื่อส่งขาย ดังนั้น ธุรกิจทั้งสองจึงแตกต่างกัน โดยขั้นตอนการผลิตเป็นเหตุการณ์สำคัญของกิจการน้ำมัน และขั้นตอนการขายเป็นเหตุการณ์สำคัญของกิจการผลิตพลาสติก ทฤษฎีบัญชียอมรับให้มีการบันทึกรายได้ ในทันทีที่เหตุการณ์สำคัญได้เกิดขึ้น และสิ้นสุดแล้ว เหตุผลที่สนับสนุนการบันทึกรายได้ตามหลักการนี้²⁶ เนื่องจากกิจการทราบหรือประมาณราคาขายได้แน่นอน ทราบทั้งต้นทุนการผลิต และค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขาย สามารถคำนวณกำไรจากการขายได้ทันที ไม่ควรที่จะรอการบันทึกรายได้ต่อไปอีก

(ข) การแลกเปลี่ยนได้เกิดขึ้นแล้ว (Exchange Transaction) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือรายได้เกิดขึ้นในงวดซึ่งได้มีการส่งมอบสินค้าหรือให้บริการแก่ลูกค้าแล้ว สำหรับจำนวนเงินที่บันทึกเป็นรายได้นั้นก็คือ จำนวนเงินที่ได้รับหรือคาดว่าจะได้รับ การแลกเปลี่ยนนี้ต้องเป็นการแลกเปลี่ยนภายนอก (External Transaction) ระหว่าง กิจการ กับ บุคคลภายนอก ไม่ใช่เป็นการแลกเปลี่ยนกันภายในบริษัทหรือระหว่างสาขา ที่เป็นการแลกเปลี่ยนภายใน (Internal Transaction) อันไม่ถือว่ารายได้เกิดขึ้น และเมื่อมีการแลกเปลี่ยนก็ไม่มีการรับรู้รายได้²⁷ ในกรณีกิจการผลิตสินค้าและกิจการจำหน่ายสินค้า การบันทึกรายได้จากการจำหน่ายกระทำเมื่อมีรายการขายเกิดขึ้น

²⁵ พยอม สิงห์เสนห์ และนรินทร์ เมฆวิชัย . *การบัญชีการเงิน* , อังแล้ว , หน้า 4-2

²⁶ อวยพร ดันละมัย . *เอกสารการสอนชุดวิชาทฤษฎีและทฤษฎีบัญชีภาษีอากร* , (สุโขทัยธรรมาราช , 2535) , หน้า 387.

²⁷ ชวินทร์ ลากพิทักษ์พงษ์ , *ปัญหาการกำหนดรายได้* , อังแล้ว , หน้า 44 - 45.

เพราะการขายเป็นการชี้ว่ากิจกรรมเพื่อหารายได้เสร็จสิ้นแล้ว และทราบราคาแลกเปลี่ยนที่แน่นอนแล้วเช่นกัน สำหรับกิจการให้บริการการบันทึกรายได้ค่าบริการกระทำเมื่อได้เสนอบริการเสร็จสิ้นหรือตามส่วนของบริการที่ได้บริการเรียบร้อยแล้วในระหว่างปี ให้สังเกตว่าการบันทึกรายได้ดังกล่าวข้างต้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงว่ากิจการได้รับรายได้เป็นเงินสดหรือไม่ เพราะสินทรัพย์ของกิจการที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากรายได้ อาจเป็นรูปลูกหนี้ ตัวเงินรับ รวมทั้งสินทรัพย์อื่นก็ได้

1.2.3 การเกิดขึ้น และการรับรู้รายจ่ายตามหลักการบัญชี (Expense Realization and Recognition)

การเกิดขึ้นของรายจ่ายหรือค่าใช้จ่าย (Expense Realization) จะมีเมื่อกิจการได้บริโภคสินค้าหรือบริการ หรือมีการใช้สินค้าหรือบริการ ในขบวนการก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการรับรู้รายจ่าย (Expense Recognition) เมื่อมีการบันทึกการขาย หรือการรายงานในงบการเงิน การรับรู้รายจ่ายอาจแสดงในขณะที่ใช้สินค้าหรือบริการ หรืออาจจะแสดงหลังจากที่ใช้ หรือในกรณีพิเศษอาจแสดงก่อนการใช้สินค้าหรือบริการ²⁸

เนื่องจาก รายจ่ายต้องมีความสัมพันธ์กับรายได้ ตามหลักการจับคู่ค่าใช้จ่ายกับรายได้ (Matching of Cost Against Revenue) ด้วยเหตุนี้ นักบัญชีจึงต้องรับรู้รายจ่ายให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับรายได้ที่เกิดขึ้น โดยรายจ่ายที่รับรู้จะต้องเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดรายได้ (Realization) และรายได้นั้นได้บันทึกรับรู้ (Recognition) ในรอบระยะเวลาบัญชีนั้นๆ จึงสามารถหักออกจากรายได้ในงวดเวลาเดียวกันได้ ส่วนต้นทุนซึ่งเกี่ยวกับรายได้ในอนาคตจะถือเป็นสินทรัพย์ประเภทค่าใช้จ่ายรอตัดบัญชี เพื่อตัดจ่ายในรอบระยะเวลาบัญชีต่อไป ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนที่จะรับรู้ (Recognition) ของแต่ละรอบระยะเวลาบัญชีนี้ แบ่งออกได้เป็น 3- ประเภท ดังต่อไปนี้.-

1) ต้นทุนซึ่งสัมพันธ์กับรายได้ของรอบระยะเวลาบัญชีนั้นโดยตรง (Direct Expenses or Product Costs) ค่าใช้จ่ายประเภทนี้ใช้เปรียบเทียบกับรายได้โดยตรง เมื่อผลิตภัณฑ์ได้โอนออกจากกิจการ อันเป็นไปอย่างสมเหตุสมผล ได้แก่ ต้นทุนของสินค้าหรือบริการที่จำหน่าย ค่านายหน้า ค่าขนส่งสินค้า และค่าเสื่อมราคาการส่งของ เป็นต้น โดยมีการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายกับรายได้ตามรูปแบบดังต่อไปนี้ คือ.-

²⁸ เมธากุล เกียรติกะจาย . ทฤษฎีการบัญชี . อ้างแล้ว , หน้า 178 - 179

(ก) ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นพร้อมกับรายได้ที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาถึงต้นทุนชิ้นนั้นๆ ว่า ต้นทุนชิ้นนั้นระบุได้ว่าเป็นผลิตภัณฑ์ชิ้นใด ต้นทุนนั้นเป็นต้นทุนทางตรง เช่น วัตถุดิบ ค่าแรง และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่สามารถแบ่งได้ว่าเป็นประโยชน์เฉพาะตัวของผลิตภัณฑ์ กรณีต่างกับกับ ต้นทุนอีกชนิดหนึ่ง คือ ต้นทุนทางอ้อม คือไม่สามารถระบุได้ว่าต้นทุนนี้เป็นต้นทุนของผลิตภัณฑ์ชิ้นใดเพื่อความสะดวกนักบัญชีมักจะจัดสรรเป็นต้นทุนทางอ้อมของผลิตภัณฑ์

(ข) ค่าใช้จ่ายที่มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับรายได้ที่เกิดขึ้นในอนาคต ค่าใช้จ่ายชนิดนี้ไม่รวมเป็นต้นทุนของผลิตภัณฑ์ปกติ ตัวอย่างเช่น ค่าใช้จ่ายในการสำรวจตลาด ค่านายหน้า พนักงาน ซึ่งค่าใช้จ่ายชนิดนี้บางกรณีเห็นแน่นอนว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดรายได้ในงวดถัดไป แต่บางกรณีก็ไม่แน่นอน กรณีที่แน่นอนตามที่ได้กล่าว คือ ค่านายหน้าอาจบันทึกค่าใช้จ่ายทั้งจำนวนเมื่อมีการขายเกิดขึ้น สรุปแล้วการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายกับรายได้กรณีนี้ เมื่อหาส่วนสัมพันธ์กับรายได้ในอนาคตไม่ได้ และขายสินค้าหรือบริการนั้นไม่ได้ให้ประโยชน์ในงวดปัจจุบัน และไม่ได้ทำให้เกิดผลขาดทุนขึ้น ต้องนำมาเปรียบเทียบในงวดต่อไป

(ค) ค่าใช้จ่ายโดยตรงซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากรายได้เกิดขึ้น เช่น ค่าใช้จ่ายบริการหลังการขาย การประกันซ่อมฟรี ถ้าเป็นไปได้ควรตั้งประมาณการไว้ และนำมาเปรียบเทียบกับรายได้ที่เกิดขึ้น โดยถือว่ารายจ่ายนั้นเกิดพร้อมกับรายได้ที่เกิดขึ้น

2) ต้นทุนซึ่งสัมพันธ์กับรายได้ของรอบระยะเวลาบัญชีนั้นทางอ้อม (Indirect Expenses or Period Costs) การรายงานค่าใช้จ่ายประเภทนี้ ควรบันทึกหรือรายงานในงวดที่มีการใช้ต้นทุนของกิจการในแต่ละรอบระยะเวลาบัญชี อันได้แก่ เงินเดือน ค่าโฆษณา ค่าเบี้ยประกัน และค่าเช่า เป็นต้น ทั้งนี้ เนื่องจากในบางกรณีไม่สามารถรายงานค่าใช้จ่ายเมื่อมีการใช้ต้นทุนของสินค้าหรือบริการซึ่งก่อให้เกิดรายได้ ทั้งนี้ เพราะสาเหตุต่างๆ²⁹ ดังต่อไปนี้.-

(ก) ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในหลายๆ งวด มีความสัมพันธ์ทางอ้อม กับรายได้ในงวดปัจจุบัน ดังนั้น จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลักการเปรียบเทียบรายได้และค่าใช้จ่าย ถ้าหากว่าจะรายงานค่าใช้จ่ายเมื่อมีการใช้ต้นทุนของสินค้าและบริการ ค่าใช้จ่ายกรณี ได้แก่ ค่าเช่าร้านขายปลีก จะมีความสัมพันธ์กับยอดขายในงวดที่มีการเช่าร้าน

(ข) ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นโดยไม่มีความสัมพันธ์กับรายได้ แต่มีความจำเป็นในการดำเนินงาน ซึ่งจะไม่ให้ประโยชน์อย่างไรในอนาคต เช่น ค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการบำรุงรักษา

²⁹ เมธากุล เกษรดิกระจาย , วิทยุภาวนิช , อ้างแล้ว , หน้า : 83 - 184

บริเวณที่จอดรถพนักงาน หรือการให้บริการอื่นๆ แก่พนักงาน เป็นต้น ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไม่มี ความสัมพันธ์โดยตรงต่อรายได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต แต่จำเป็นต่อธุรกิจ

(ค) ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นตามปกติของกิจการ และเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ อาจจะไม่ มีผลกระทบกระเทือนต่อการหากำไรใดๆ นอกจากงวดแรกและงวดสุดท้ายของกิจการ เช่น การ รายงานค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการวิจัยค้นคว้า เป็นต้น

(ง) ต้นทุนร่วม (Joint Cost) หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นและให้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งมักจะต้องกำหนดหลักเกณฑ์ในการจัดสรร เว้นแต่กรณีที่ไม่อาจหาหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมได้ ก็ ต้องจัดสรรตามนโยบายที่ฝ่ายบริหารกำหนดขึ้นอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ เช่น ค่าภาษีที่ดินไม่สามารถ จัดสรรไปตามหน่วยของกิจกรรมรวมที่ใช้ที่ดินในการทำงานได้ อาจจัดสรรตามอำเภอใจ

3) ต้นทุนซึ่งไม่สัมพันธ์กับรอบระยะเวลาบัญชีใดทั้งสิ้น ต้นทุนประเภทนี้ถือเป็นผล เสียหายหรือผลขาดทุนของกิจการ (Loss) อันได้แก่ ต้นทุนการประกอบการที่ไม่ประสบความสำเร็จ หรือ หนี้สูญ (Bad Debt) เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นได้ทุกรอบระยะเวลาบัญชี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับข้อ เท็จจริงตามมาตรฐานหรือหลักเกณฑ์ที่นำมาพิจารณาของกิจการ

1.2.4 หลักเกณฑ์ทางบัญชีในการบันทึกรายได้ - รายจ่าย

เกณฑ์บัญชีในการบันทึกรายได้ และรายจ่าย ตามความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น นักบัญชียังแบ่งแยกการถือรายได้และรายจ่ายที่เกิดขึ้น โดยใช้หลักเกณฑ์อื่นที่แตกต่างไปจากหลัก การบัญชีข้างต้น ซึ่งแบ่งหลักเกณฑ์ทางบัญชีได้เป็นหลักเกณฑ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้³⁰ คือ-

1) เกณฑ์เงินสด (Cash Basis) หมายถึง เกณฑ์บันทึกรายได้และรายจ่ายจากการ ดำเนินการเฉพาะส่วนที่ได้รับมาเป็นเงินสด หรือตราสารที่มีค่าเสมือนเป็นเงินสด (Constructive Receipt) ตลอดจนทรัพย์สินหรือประโยชน์อันอาจคิดคำนวณได้เป็นเงิน และ รับรู้รายจ่ายจากการ ดำเนินกิจการที่ได้จ่ายไปเป็นเงินหรือตราสารที่มีผลเสมือนหนึ่งว่าได้จ่ายไปแล้ว และทรัพย์สินที่ เสียไป การบันทึกบัญชีตามหลักเงินสด เหมาะสมสำหรับธุรกิจให้บริการ ซึ่งได้รับเงินค่าบริการ พร้อมๆกับการให้บริการ และไม่มีรายจ่ายในการซื้อทรัพย์สินหรือรายจ่ายลงทุนเป็นจำนวนเงิน มาก เช่น การประกอบวิชาชีพบัญชี ทนายความ การประกอบโรคศิลป์ เป็นต้น

³⁰ พยอ มสิงห์เสนห์ และนริษ เมฆวิชัย, "การบัญชีการเงิน", อ่างแล้ว, หน้า 2-6, 4-2 ถึง 4-3

2) **เกณฑ์สิทธิหรือเกณฑ์เงินค้ำ (Accrual Basis)** ตามหลักสิทธิ จะถือว่ารายได้เกิดขึ้นเมื่อมีการขาย หรือให้บริการโดยไม่คำนึงว่าจะมีการชำระเงินแล้วหรือไม่ ทางด้านค่าใช้จ่ายจะถือเป็นค่าใช้จ่ายในงวดเวลาที่ค่าใช้จ่ายนั้นเกิดขึ้น โดยไม่คำนึงถึงการจ่ายเงิน การบันทึกบัญชีตามหลักเกณฑ์สิทธิจะต้องมีการปรับปรุงบัญชีสำหรับรายการค้างรับรับล่วงหน้า ค้างจ่ายและจ่ายล่วงหน้า การบันทึกบัญชีตามหลักสิทธิเหมาะสมสำหรับกิจการผลิต และ/หรือ จำหน่ายสินค้า ซึ่งการจ่าย หรือรับเงินไม่สัมพันธ์กับการให้บริการ หรือบริการที่ได้รับ อย่างไรก็ตาม การบันทึกบัญชีตามเกณฑ์สิทธิอาจจะต้องทำงบเงินสดเพิ่มเติมจากงบกำไรขาดทุน เพื่อให้ผู้อ่านงบได้ทราบถึงความเคลื่อนไหวของกระแสเงินเข้าออกด้วย*

3) **เกณฑ์อื่น (Other Basis)** หลักเกณฑ์อื่นๆ นี้ แบ่งแยกออกมาเพื่อใช้กับกิจการที่มีลักษณะเฉพาะอย่างเป็นพิเศษ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเป็นธรรมในการรับรู้รายได้-รายจ่ายของกิจการพิเศษนั้นๆ เช่น หลักการขายผ่อนชำระ (Installment Method) บันทึกรายได้จากการขายสินค้าเป็นรายได้ในแต่ละงวดตามส่วนของเงินที่เรียกเก็บ โดยทยอยนำกำไรขั้นต้นมาเป็นรายได้ตามงวดชำระ แต่ควรแต่ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ยังคงบันทึกตามหลักเกณฑ์อื่นๆ เกณฑ์สัญญาก่อสร้างระยะยาว (Long Term Contract Method) ไม่บันทึกรายได้ทั้งจำนวนในงวดที่งานก่อสร้างเสร็จ (Completed Contract) หากแต่นิยมบันทึกรายได้ตามสัดส่วนของงานที่ทำเสร็จ (Percentage of Completion) แล้วเฉลี่ยรายได้ตามสัญญาออกมาเป็นรายได้ของงวดนั้นๆ เกณฑ์เฉลี่ยรายได้ (Average Income Method) รายได้ค่าเช่าทรัพย์สิน ให้ทำการเฉลี่ยรายได้ดังกล่าว ตามส่วนแห่งจำนวนปีอายุการเช่าทรัพย์สินนั้น สำหรับรายจ่ายจากการดำเนินกิจการ เช่น ค่าเสื่อมราคาทรัพย์สินหรือรายจ่ายอื่นๆ ให้ถือเป็นรายจ่ายในแต่ละรอบระยะเวลาบัญชี³¹ เกณฑ์ผสม (Hybrid Method)³² ใช้ในกรณีที่ผู้ประกอบการจริงมีการดำเนินงานหลายกิจการ

1.3 วัตถุประสงค์เกี่ยวกับหนี้สงสัยจะสูญและหนี้สูญทางการบัญชี

เนื่องจากลูกหนี้เป็นทรัพย์สิน (Asset) ชนิดหนึ่งของกิจการ ในทางบัญชีจัดลูกหนี้ไว้ภายใต้ทรัพย์สินหมุนเวียน ซึ่งมีความคล่องเป็นอันดับที่ 4 รองจากเงินสด หลักทรัพย์ในความต้องการของตลาด ตั๋วเงิน นอกจากนั้นลูกหนี้การค้า (Business Debt) เป็นทรัพย์สินหลักของกิจการ

* เกณฑ์สิทธิเป็นเกณฑ์ทางบัญชีซึ่งประมวลรับฎากร มาตรา 65 วรรค 2 บัญญัติให้นำไปใช้กับนิติบุคคลโดยทั่วไป

³¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 1437/2510

³² สุเทพ พงษ์พิทักษ์ , การปรับปรุงงบการเงินเพื่อเสถียรภาพเงินได้นิติบุคคล , อังแล้ว , หน้า 10

ในการประกอบธุรกิจสถาบันการเงิน³³ เนื่องจากลักษณะการดำเนินงานที่สำคัญของสถาบันการเงิน คือ การให้สินเชื่อแก่บุคคลทั่วไป นิติบุคคล และสถาบันการเงินอื่น โดยก่อให้เกิดรายได้จาก ดอกเบี้ยรับ (Interest Received) ส่วนลดรับ (Discount Received) และค่าธรรมเนียมต่างๆ (Commission Received) ดังนั้น การจัดระบบบัญชีลูกหนี้จึงมีความสำคัญต่อธุรกิจสถาบันการเงิน เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสนองความต้องการของฝ่ายบริหาร ในการบริหารงานในการปล่อยสินเชื่อ กำหนดวงเงินสินเชื่อ (Credit Line) ระยะเวลาในการปล่อยสินเชื่อ (Term Credit)

ในสภาพความเป็นจริงทางธุรกิจ แม้ลูกหนี้โดยส่วนใหญ่จะชำระหนี้เมื่อถึงกำหนด หรือตามที่คาดหมายไว้ แต่ก็มีกรณีที่ลูกหนี้บางรายไม่ชำระหนี้ และในทางปฏิบัติจะไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าลูกหนี้รายใดจะไม่ชำระหนี้จนกว่าจะถึงกำหนดชำระหรือได้มีการทวงถามจนถึงที่สุดแล้ว ทำให้มูลค่าของลูกหนี้ที่จะแสดงในงบการเงิน มีจำนวนสูงกว่าความเป็นจริง ดังนั้น จึงต้องมีการประมาณ (Estimation) จำนวนหนี้ที่คาดว่าจะเรียกเก็บไม่ได้ขึ้นจำนวนหนึ่งกันไว้เป็น ค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ ตามหลักความระมัดระวัง (Conservatism) จากมาตรฐานการบัญชี รวมทั้ง ข้อคำนึงถึงดังกล่าว นำมาสู่วิธีการบันทึกบัญชี (Bookkeeping) เพื่อให้แสดงมูลค่าสุทธิที่ใกล้เคียงกับมูลค่าตามความเป็นจริง³⁴ จึงได้มีวิธีการต่างๆไม่ว่าจะเป็นวิธีการตั้งสำรองหรือตั้งค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ (Allowance or Reserve Method) และ วิธีการจำหน่ายลูกหนี้โดยตรง (Direct Written-off Method)³⁵

ฉะนั้น แนวคิดเกี่ยวกับ หนี้สูญ (Bad Debt) และหนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) จึงมีข้อเกิดมาจากการใช้หลักการในทางบัญชี โดยการแสดงถึงมูลค่าของลูกหนี้ที่มีอยู่ ซึ่งเดิมสามารถเรียกคืนได้ แต่กลับเปลี่ยนมาเป็นไม่สามารถเรียกคืนได้แล้ว หรือเรียกคืนได้บางส่วน³⁶ โดยถือเป็นค่าใช้จ่ายของกิจการ (Expense) ทั้งนี้ เพื่อให้มีการเปรียบเทียบรายจ่ายกับรายได้จากการประกอบกิจการในรอบระยะเวลาบัญชี (Matching Principle) และเพื่อให้ลูกหนี้ที่แสดงเป็นสินทรัพย์ในงบดุล (Balance Sheet) แสดงมูลค่าที่จะเรียกเก็บเป็นเงินได้จริง กิจการมีวิธีประมาณหนี้สงสัยจะสูญสำหรับแต่ละรอบระยะเวลาบัญชี โดยการตั้งเป็น “ค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ”

³³ กองบรรณาธิการเอกสารภาษีอากร , การบริหารบัญชีลูกหนี้ และ การตัดหนี้สูญของบัญชีลูกหนี้ , (บริษัท ธรรมนิติ การบัญชีและการภาษีอากร จำกัด , 2535) , หน้า 1

³⁴ แถลงการณ์มาตรฐานการบัญชี ฉบับที่ 11 เรื่อง หนี้สงสัยจะสูญและหนี้สูญ โดยสมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย มีผลให้เริ่มใช้ ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2532

³⁵ William L.Raby & Victor H.Tidwell , Introduction to Federal Taxation : USA. (1988) , Page 8-15

³⁶ Hock , Soon Ghco , 1989 Singapore Master Tax Guide ; CCH ASIA LIMITED (1989) Page 269.

(Allowance for Doubtful Debt) ซึ่งเป็นบัญชีรับมูลค่าสินทรัพย์ (Valuation Account) เพื่อนำมาหักจากยอดลูกหนี้ในงบดุลให้ได้ยอดลูกหนี้ที่คาดว่าจะเก็บได้จริงและมีบัญชี “หนี้สงสัยจะสูญ” (Doubtful Debt) เป็นค่าใช้จ่ายที่จะปิดโอนไปหักเป็นค่าใช้จ่ายในงบกำไรขาดทุน (Income Statement)

1.4 วิธีการบันทึกรายการบัญชี (Bookkeeping Method)

เมื่อมีสถาบันการเงินมีการให้สินเชื่อแก่ลูกค้า แล้วต่อมาเมื่อทวงถามและติดตามเก็บหนี้จากลูกหนี้ตามงวดเวลาชำระเงินแล้วไม่อาจเรียกเก็บเงินจากลูกหนี้ได้ และคาดว่าจะเก็บเงินจากลูกหนี้ได้ จำเป็นต้องตัดบัญชีลูกหนี้ดังกล่าวเป็นหนี้สูญตามวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นบัญชีค่าใช้จ่ายของกิจการ หลังจากนั้นจึงนำไปหักจากรายได้ของกิจการเพื่อคำนวณหากำไรสุทธิประจำงวด บัญชีค่าใช้จ่ายหนี้สูญมักจะเกิดขึ้นหลังจากงวดที่เกิดรายได้ ซึ่งทำให้การวัดผลการดำเนินงานโดยการเปรียบเทียบรายได้ออกกับค่าใช้จ่ายไม่ใกล้เคียงกับความจริง ดังนั้น ถ้าจะให้การวัดผลการดำเนินงานใกล้เคียงกับความจริง ต้องอาศัยการเปรียบเทียบรายได้ กับค่าใช้จ่ายในงวดเดียวกัน เมื่อเกิดรายได้และกิจการบันทึกเป็นลูกหนี้แล้ว กิจการควรประมาณค่าใช้จ่ายที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเก็บเงินลูกหนี้ไม่ได้ในงวดบัญชีที่เกิดรายได้ขึ้น โดยมีการบันทึกรายการบัญชี ค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ และบัญชีหนี้สงสัยจะสูญ ซึ่งวิธีการบันทึกการทางบัญชีต่างๆ สรุปรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้คือ-

1.4.1 วิธีการตัดจำหน่ายโดยตรง (Direct Written-off Method)

วิธีการนี้ จะไม่มีการบันทึกการบัญชี จนกว่าในรอบระยะเวลาบัญชีที่มีหนี้สูญเกิดขึ้นจริง จึงบันทึกเป็นผลเสียหาย (Loss) ในรอบระยะเวลาบัญชีนั้น โดยการบันทึกการ

Dr. หนี้สูญ (Bad Debt)	XXXX
Cr. ลูกหนี้ (Loans)	XXXX

บัญชีหนี้สูญ (Bad Debt) เป็นบัญชีค่าใช้จ่าย (Expense Account) และ บัญชีลูกหนี้ (Loans) เพื่อจำหน่ายบัญชีสินทรัพย์ (Asset Account) ประเภทลูกหนี้ไป เรียกว่า “วิธีตัดจำหน่ายโดยตรง”

ในทางปฏิบัติ วิธีตัดจำหน่ายโดยตรง (Direct Written-off Method) เป็นวิธีที่ง่ายและสะดวก แต่มีข้อบกพร่อง เพราะไม่เป็นไปตามหลักทฤษฎีว่าด้วยการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายกับรายได้ของรอบระยะเวลาบัญชี (Matching Principle) อีกทั้ง มูลค่าของลูกหนี้ที่แสดงในงบดุลก็มีได้อยู่ในมูลค่าที่คาดว่าจะได้รับจริง วิธีนี้จึงเป็นวิธีที่ไม่เป็นที่ยอมรับ เว้นแต่ว่าหนี้ที่คาดว่าจะเก็บไม่ได้มีจำนวนที่ไม่มีนัยสำคัญ (Materiality)

1.4.2 วิธีตั้งค่าเผื่อหรือสำรอง (Allowance or Reserve Method)

กล่าวคือ ประมาณจำนวนหนี้ที่คาดว่าจะเรียกเก็บไม่ได้ โดยคำนวณจากยอดขายหรือยอดลูกหนี้ แล้วบันทึกจำนวนที่ประมาณขึ้นนั้น โดยการบันทึกรายการ

Dr. หนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt)	XXXX
Cr. ค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ (Reserve for Doubtful Debt)	XXXX

ทั้งนี้ บัญชีหนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) เป็นบัญชีค่าใช้จ่ายเช่นเดียวกับหนี้สูญ (Bad Debt) และ บัญชีค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ (Allowance for Doubtful Debt) เป็นบัญชีปรับลดมูลค่าลูกหนี้ (Valuation Account)

วิธีตั้งค่าเผื่อหรือสำรองหนี้สงสัยจะสูญ (Allowance Method or Reserve Method) เป็นวิธีที่ถูกต้องตามหลักการบัญชีว่าด้วยการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายกับรายได้ของรอบระยะเวลาบัญชีและบัญชีลูกหนี้ ณ วันสิ้นรอบระยะเวลาบัญชี จะแสดงในมูลค่าที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริง แม้ว่าจะต้องมีการประมาณจำนวนหนี้สงสัยจะสูญขึ้นก็ตาม (Estimation Principle) ทั้งนี้ โดยอาศัยการประมาณจากประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต สภาพของตลาดในปัจจุบัน และการวิเคราะห์ยอดลูกหนี้ค้างชำระอย่างสมเหตุสมผลโดยอาศัยหลักฐานอันเที่ยงธรรม (Verifiable Or Objective Evidence) เนื่องจากจำนวนเงินของลูกหนี้ที่คาดว่าจะเก็บไม่ได้มีลักษณะเป็นผลเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น วิธีตั้งค่าเผื่อจะเป็นวิธีที่เหมาะสมก็ต่อเมื่ออยู่ในสภาพการณ์ที่มีความเป็นไปได้ค่อนข้างแน่ ว่าทรัพย์สินจะมีมูลค่าน้อยลงและผลเสียหายนั้น สามารถประมาณได้โดยสมเหตุสมผล

ฉะนั้น ตามมาตรฐานการบัญชี จึงได้ยอมรับให้กิจการควรจะมีการประมาณจำนวนหนี้สงสัยจะสูญ สำหรับลูกหนี้ที่คาดว่าจะเรียกเก็บไม่ได้ ณ วันสิ้นรอบระยะเวลาบัญชี และตั้งเป็นบัญชีค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญนำไปลดมูลค่าของลูกหนี้ เพื่อแสดงให้เห็นมูลค่าสุทธิของลูกหนี้ตามจำนวนที่คาดว่าจะเรียกเก็บได้ วิธีในการประมาณจำนวนหนี้สงสัยจะสูญอยู่หลายวิธี ทั้งนี้ กิจการควรใช้วิธีการประมาณที่เหมาะสมกับลักษณะลูกหนี้ของกิจการแต่ละกิจการ ถ้าหากสภาพลูกหนี้โดยทั่วไปเปลี่ยนแปลง ควรจะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงวิธีการประมาณให้เหมาะสมกับลักษณะของลูกหนี้ในขณะนั้น ซึ่งจะกล่าววิธีการประมาณหนี้สงสัยจะสูญนี้ในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 3

2. แนวคิดในการกำกับดูแลสถาบันการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทย

(Financial Institutions Supervision)

สถาบันการเงินมีความสำคัญอย่างมากต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เพราะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางการเงิน (Financial Intermediary)³⁷ ทำหน้าที่ระดมเงินออม และนำมาจัดสรรเงินออมนั้นออกให้กู้ยืมช่วยส่งเสริมความเจริญให้กับประเทศ ดังนั้น สถาบันการเงินจึงเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของประชาชนผู้ออมเงิน ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของสถาบันการเงิน ไม่เพียงแต่จะมีผลต่อสถาบันการเงินเองเท่านั้นยังจะมีผลต่อเศรษฐกิจและประชาชนอย่างกว้างขวาง การกำกับดูแลสถาบันการเงินนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ต้องทำให้ประชาชนมีความไว้วางใจ หรือเชื่อถือในการดำเนินงานของระบบสถาบันการเงิน เมื่อใดที่ประชาชนขาดความไว้วางใจหรือขาดความเชื่อถือในระบบสถาบันการเงิน เมื่อนั้นการระดมเงินทุนของสถาบันการเงินทั้งระบบย่อมเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก และประสบปัญหาอย่างยิ่ง ดังเช่นในปี พ.ศ.2456³⁸ ธนาคารพาณิชย์บางแห่งต้องหยุดทำการจ่ายเงินให้แก่ลูกค้า ได้แก่ บริษัท บางกอกซิติแบงก์ จำกัด และบริษัท แบงก์จีนสยาม จำกัด เนื่องจากการบริหารงานขาดประสิทธิภาพ และเกิดการทุจริตขึ้นภายในธนาคาร การธนาคารในประเทศไทยจึงหยุดชะงักไปนานจนถึง พ.ศ. 2473 จึงได้กระเตื้องขึ้น การล้มละลายของบริษัทประกันชีวิตแห่งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. 2507³⁹ และจากการที่รัฐบาลได้ถอนใบอนุญาตการประกอบ

³⁷ ฝ่ายวิจัยธุรกิจธนาคารกรุงไทย (จำกัด) มหาชน , “บทบาทของธนาคารพาณิชย์กับพัฒนาประเทศ” , เอกสารภายใน อกร ปีที่ 14 ฉบับที่ 168 : 2538 , หน้า 71

³⁸ สรสิทธิ์ สุนทรเทศ . การธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย และการควบคุมธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย . (กรุงเทพมหานคร : 2522) , หน้า 38 (อัดสำเนา)

³⁹ สุรภักษ์ บุญนาค และ วณี จงศิริวัฒน์ , การเงินและการธนาคาร , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช , 2520) , หน้า 173.

ธุรกิจของบริษัทเงินทุนแห่งหนึ่งในกลุ่ม บริษัทราชาเงินทุน เมื่อปี พ.ศ.2522 รวมทั้งเหตุการณ์ที่ ธนาคารแห่งประเทศไทยต้องเข้าฟื้นฟู บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ เอฟ ซี ไอ จำกัด เมื่อปี พ.ศ. 2535 เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุให้เกิดภาวะเงินตึงตัว เศรษฐกิจซบเซา ดังที่ประเทศไทยได้ประสบ มาโดยตลอดแล้ว

2.1 วัตถุประสงค์และเหตุผลในการกำกับสถาบันการเงิน

เดิมประเทศไทยมี พระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2488 เป็นแม่บทในการ กำกับดูแลธนาคารพาณิชย์ซึ่งเป็นสถาบันการเงินที่มีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศอย่างมาก แต่ต่อมาเพื่อให้กฎหมายฉบับนี้มีประสิทธิภาพในการใช้ดำเนินนโยบายการเงิน และการรักษาผลประโยชน์ของประชาชนผู้ฝากเงินให้ดียิ่งขึ้น จึงยกร่างพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ขึ้นใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมรากฐานอันมั่นคงให้แก่ระบบธนาคารพาณิชย์ และเพิ่มอำนาจให้แก่ ธนาคารแห่งประเทศไทยในการควบคุมการดำเนินงานของธนาคารพาณิชย์ให้ดำเนินไปในทางที่จะ ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพทางการเงินมากยิ่งขึ้น⁴⁰

ทั้งนี้ พระราชวรพงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย⁴¹ ขณะที่ทรงเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการกำกับดูแลสถาบันการเงินต่างๆ ได้ทรงกล่าวถึง กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลสถาบันการเงินนั้นว่า “พระราชบัญญัตินี้มุ่งหมายที่จะรักษา ผลประโยชน์ของผู้ฝากเงิน เป็นประการหนึ่ง และมุ่งหมายจะดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของระบบ สถาบันการเงินไทย เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นประการที่สอง ไม่มีความประสงค์ที่จะรักษาผล ประโยชน์ของผู้ถือหุ้นในธนาคารแต่ประการใด เพราะผู้ถือหุ้นย่อมได้รับความคุ้มครองตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อยู่แล้ว ” เพราะฉะนั้น สถาบันการเงินซึ่งมีหน้าที่ระดมเงินทุน จากเงินออมของหน่วยเศรษฐกิจที่เกินดุล และให้กู้ยืมแก่หน่วยเศรษฐกิจที่ขาดดุล จึงเป็นองค์กร ที่มีความสำคัญต่อสาธารณชน ทางการโดยธนาคารแห่งประเทศไทยจำเป็นต้องเข้ามากำกับดูแล สถาบันการเงิน (Financial Institutions Supervision) ให้มีเสถียรภาพที่มั่นคง อันเป็นการคุ้มครอง

⁴⁰ ธนาคารแห่งประเทศไทย , “ประวัติและการดำเนินงานของธนาคารแห่งประเทศไทย” , หนังสือที่ระลึกครบรอบ 30 ปี , (พระนคร : ธนาคารแห่งประเทศไทย , 2515) , หน้า 26 - 29

⁴¹ วิวัฒนไชยานุสรณ์ , งานพระราชทานเพลิงศพ พระวรพงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย , (ธนาคารแห่งประเทศไทย : 1 เมษายน 2504) , หน้า 152 - 153

ประชาชนผู้ฝากเงินไม่ให้ได้รับผลเสียหาย ทั้งนี้ สรุปวัตถุประสงค์ของการกำกับดูแลสถาบันการเงิน⁴² แบ่งได้ดังนี้ คือ.

1) การควบคุมเพื่อความมั่นคงของสถาบันการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเงินที่รับเงินจากประชาชน จำเป็นที่จะต้องมีความมั่นคงเพียงพอที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนที่ให้ความไว้วางใจนำเงินออกมาฝากหรือให้กู้ ในกรณี นอกจากเรื่องความเพียงพอของเงินกองทุนและสภาพคล่องแล้ว ยังรวมถึงการกระจายความเสี่ยงอย่างเพียงพอตามหลักการของสถาบันการเงิน

2) การควบคุมเพื่อนโยบายการเงิน โดยที่สถาบันการเงินระดมเงินทุนจากประชาชนผู้มีเงินส่วนเกินไปให้ธุรกิจที่มีส่วนขาดและต้องการกู้ยืมไปใช้ จึงเป็นตัวจักรที่ช่วยให้เกิดการหมุนเวียนของเงินทุน เกิดการสร้างเครดิตหรือสร้างตราสารทางการเงินให้ประชาชนถือเป็นสินทรัพย์ชั่วคราว อันส่งผลต่อภาวะการเงินของประเทศไทย จึงต้องการควบคุมขอบเขตการประกอบธุรกิจให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายต่อภาวะการเงินโดยส่วนรวม และควบคุมดูแลเพื่อให้มีการแบ่งสรรสินเชื่อไปสู่ภาคเศรษฐกิจที่ต้องการ หรือไม่ให้ขยายสินเชื่อในด้านที่ไม่ต้องการ ซึ่งมีวิธีการควบคุมในลักษณะต่างๆ กันเฉพาะด้าน รวมทั้งการควบคุมเพื่อตอบสนองเป้าหมายเฉพาะเรื่องในบางขณะด้วย

3) การควบคุมเพื่อประสิทธิภาพ อาจเป็นไปได้เพื่อยกระดับมาตรฐานการดำเนินงานของสถาบันการเงินให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น รวมถึงประสิทธิภาพของระบบสถาบันการเงินโดยส่วนรวม ในกรณีนี้อาจต้องมีการแบ่งความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือปรับปรุงโครงสร้างให้เหมาะสมกับความต้องการของระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาด้วย

4) การให้ความคุ้มครองแก่ประชาชน นอกจากความมั่นคงของสถาบันการเงินแล้ว บริการทางการเงินบางด้าน จำเป็นจะต้องสามารถป้องกันผลประโยชน์ของตนเองได้เต็มที่ เช่น ธุรกิจการประกันชีวิต หรือ บริการทางด้านธุรกิจหลักทรัพย์ วิธีการให้เข้าชื่อ เป็นต้น

⁴² สมใจ ประชงค์, การควบคุมและตรวจสอบสถาบันการเงินภายใต้ พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบธุรกิจเงินทุนธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 โดยธนาคารแห่งประเทศไทย, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2526), หน้า 22 - 23

5) การสนองตอบเป้าหมายของสังคม นอกจากเป้าหมายทางการเงิน และเศรษฐกิจโดยตรงแล้ว บางขณะปัญหาของสังคมอาจมีการเรียกร้องให้ต้องมีการควบคุมบางด้านเพื่อประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ซึ่งไม่อาจปล่อยให้สถาบันการเงินเลือกปฏิบัติเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมของตนเองได้

2.2 แนวทางทั่วไปในการกำกับดูแลสถาบันการเงิน

การกำกับสถาบันการเงินมีการวางรากฐาน และแนวทางปฏิบัติมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งตราพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ.2488 ดังปรากฏในบันทึกของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย⁴³ กล่าวว่า

“การธนาคารย่อมเป็นกิจการที่จะควบคุมจริงๆ หาได้ไม่ เพราะการประกอบธุรกิจต้องอาศัยความวินิจัยและดุลยพินิจ กฎหมายจึงต้องมีลักษณะเป็นการกำหนดมาตรฐานบางอย่างไว้ แล้วให้รัฐมีอำนาจกำกับดูแลให้สถาบันการเงินดำรงไว้ซึ่งมาตรฐานที่กำหนดไว้นั้น เพื่อพิเคราะห์ว่าธนาคารอยู่ในฐานะที่สามารถชำระหนี้ได้ (Solvent) หรือไม่ ทั้งนี้ เพื่อรักษาประโยชน์ของผู้ฝากเงิน และความเชื่อถือของประชาชนในธนาคาร”

แนวทาง หรือมาตรการในการกำกับดูแลสถาบันการเงินอยู่ภายใต้อำนาจของธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานของทางการที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการนี้โดยเฉพาะ ธนาคารแห่งประเทศไทยมีแนวทางที่สำคัญในการกำกับดูแลสถาบันการเงิน แยกได้เป็น -2- แนวทาง คือ การกำหนดหลักเกณฑ์ให้ถือปฏิบัติ และ การวิเคราะห์รายงาน ติดตามตรวจสอบสถาบันการเงิน

2.2.1. การกำหนดหลักเกณฑ์ให้ถือปฏิบัติ (Regulations)

การกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ให้สถาบันการเงินดำเนินธุรกิจอย่างมีมาตรฐาน ก่อให้เกิดเสถียรภาพ และความมั่นคง กฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้จะมีการแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป⁴⁴ ทางการผู้มีหน้าที่กำกับดูแลสถาบันการเงินในประเทศต่างๆ

⁴³ วิวัฒนไชยนาสุรณ์ . งานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย , อ้างแล้ว , หน้า 173.

⁴⁴ ชนินทร์ พิทยาวิธ . การบริหาร บริษัทเงินทุน . (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด , 2530)

จะวางหลักเกณฑ์ต่างๆ เกี่ยวกับฐานะของสถาบันการเงินเพื่อให้เกิดความมั่นคง โดยจะวางข้อกำหนดเกี่ยวกับตัวเลขบางตัวซึ่งเป็นเครื่องชี้ฐานะของสถาบันการเงิน⁴⁵ อันได้แก่ ความพอเพียงของเงินกองทุน (Capital Adequacy) , คุณภาพของสินทรัพย์ (Assets Quality) , การจัดการ (Management) , ความสามารถในการหารายได้ (Profitability Or Earning) และสภาพคล่อง (Liquidity) โดยเรียกย่อๆ ว่า CAMEL

การกำกับให้ได้ผลดีเพียงใด ขึ้นอยู่กับวิธีการที่ผู้วิเคราะห์แต่ละรายนำตัวเลขข้อมูลดิบมาปรับปรุงใช้ และขึ้นอยู่กับว่ามีข้อมูลที่เปิดเผยรายละเอียดมากน้อยเพียงใด หลักการและประเด็นปัญหาในการกำกับสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องกับเครื่องชี้ฐานะเหล่านี้ พิจารณาได้พอสังเขปดังต่อไปนี้ คือ.-

1) ความพอเพียงของเงินกองทุน (Capital Adequacy)

สถาบันการเงินทำธุรกิจด้วยเงินของประชาชนผู้ฝากเป็นส่วนใหญ่ เงินทุนของสถาบันการเงินจึงมีลักษณะเป็นเงินประกันความปลอดภัยของผู้ฝากเงิน ดังนั้น การกำกับให้สถาบันการเงินมีเงินกองทุนพอสมควรจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสมควร⁴⁶ เงินกองทุนเป็นส่วนของผู้ถือหุ้นที่จะใช้รับรองความสูญเสียที่อาจจะเกิดขึ้นในการดำเนินธุรกิจตามปกติ ถ้าไม่มีเงินกองทุนก็เท่ากับว่าสถาบันการเงินดำเนินงานโดยใช้เงินฝากและเงินที่กู้ยืมมาจากบุคคลอื่นทั้งสิ้น

กฎหมายได้บัญญัติให้สถาบันการเงินต้องมีทุนชำระแล้วไม่ต่ำกว่าอัตราต่างๆ⁴⁷ ปัญหาว่าควรกำหนดอัตราเท่าใด สินทรัพย์ประเภทใดบ้างที่ควรมีเงินกองทุนรองรับ และควรนับอะไรบ้างเป็นองค์ประกอบของเงินกองทุน เป็นเรื่องที่ถกเถียงซึ่งหาข้อยุติได้ยาก ทางสถาบันการ

⁴⁵ นภาพร เรืองสกุล , คำบรรยายโครงการพัฒนาผู้บริหารธนาคาร , คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ , 2529) , หน้า 114

⁴⁶ กัลยา กาญจนวิสุทธิเดช , มาตรการในการให้ความคุ้มครองต่อผู้ฝากเงิน , วิทยานิพนธ์ (คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2520) , หน้า 27

⁴⁷ พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 มาตรา 4 และ มาตรา 10 รวมทั้ง ประกาศธนาคารแห่งประเทศไทย เรื่องการกำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ที่จดทะเบียนในประเทศดำรงเงินกองทุน ฉบับลงวันที่ 5 มิถุนายน 2535 และ

พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 มาตรา 4 และ มาตรา 29 รวมทั้งประกาศธนาคารแห่งประเทศไทย เรื่อง การดำรงเงินกองทุนเป็นอัตราส่วนกับสินทรัพย์และภาวะผูกพันของบริษัทเงินทุน ฉบับลงวันที่ 24 ธันวาคม 2536

เงินมักโต้แย้งว่า การมีเงินกองทุนจำนวนมากไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันว่าสถาบันการเงินมั่นคง ส่วนทางการให้เหตุผลว่าเงินกองทุนเป็นสิ่งสำคัญในปัจจัยหลายๆ ประการที่ทำให้สถาบันการเงินมั่นคง อย่างไรก็ตามเป็นที่ยอมรับกันว่า การกำหนดอัตราส่วนเงินกองทุนต่อสินทรัพย์ในอัตราส่วนที่สูงเกินไป อาจทำให้เป็นข้อเสียเปรียบได้ในกรณีที่สถาบันการเงินต้องแข่งขันกับสถาบันการเงินอื่น โดยเฉพาะสถาบันการเงินในต่างประเทศ เพราะธนาคารที่ต้องดำรงเงินกองทุนสูงจะมีต้นทุนของส่วนผู้ถือหุ้นสูงกว่า ในปัจจุบันนี้ ประเทศในกลุ่มตลาดยุโรปได้มีข้อกำหนดร่วมกันในการที่จะพยายามทำให้การกำหนดเงินกองทุนต่อสินทรัพย์สำหรับสถาบันการเงินแต่ละประเทศใกล้เคียงกันยิ่งขึ้น⁴⁸

2) คุณภาพของสินทรัพย์ (Assets Quality)

คุณภาพสินทรัพย์ของสถาบันการเงินเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพและความสามารถในการบริหารสินทรัพย์ของฝ่ายบริหารสถาบันการเงินในด้านต่างๆ ว่ามีความรอบคอบระมัดระวังเพียงใด โดยทั่วไปอาจกำหนดชั้นคุณภาพของสินทรัพย์สถาบันการเงิน ได้แก่ เงินลงทุน เงินให้กู้ยืม ตลอดจนสินทรัพย์อื่นๆ ที่มีอยู่ตามลักษณะคุณภาพและระดับความเสี่ยงต่อการสูญเสียด้านสินทรัพย์แต่ละประเภท⁴⁹

ความสามารถในการหารายได้ และฐานะความมั่นคงของสถาบันการเงินขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารที่จะใช้เงินที่ได้รับมาให้เกิดประโยชน์อย่างดีที่สุด ประสิทธิภาพในการปล่อยสินเชื่อซึ่งก่อให้เกิด “ลูกหนี้” อันเป็นสินทรัพย์อย่างหนึ่งของกิจการตามหลักการบัญชีจึงนับเป็นเรื่องสำคัญ สถาบันการเงินจะมีฐานะดีหรืออ่อนขึ้นอยู่กับคุณภาพของสินเชื่อที่สถาบันการเงินนั้นๆ มีอยู่เป็นหลักใหญ่ รองลงมา คือ คุณภาพของเงินลงทุนอื่นๆ⁵⁰

⁴⁸ นภาพร เรืองสกุล , คำบรรยายวิชาการพัฒนาผู้บริหารธนาคาร , คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ , 2529) , หน้า 115 - 116

⁴⁹ วารีย์ หะวานนท์ , การบัญชีธนาคาร : การปฏิบัติงานธนาคารพาณิชย์ , ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ กรุงเทพมหานคร : 2534 , หน้า 487 - 488

⁵⁰ นภาพร เรืองสกุล , คำบรรยายวิชาการพัฒนาผู้บริหารธนาคาร , อ่างแก้ว , หน้า 117

3) การจัดการ (Management)

สถานะของสถาบันการเงินที่ประเมินจากตัวเลขด้านต่างๆ ท้ายที่สุดทำให้ได้ข้อยุติเกี่ยวกับความสามารถของผู้บริหารสถาบันการเงิน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคุณภาพสินทรัพย์ อัตราความเจริญเติบโตของสถาบันการเงิน การควบคุมภายใน ความสามารถในการหารายได้ หรือการปฏิบัติให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย คุณภาพของการจัดการยังทำให้สามารถคาดคะเนแนวโน้มฐานะในอนาคตของสถาบันการเงินได้อีกด้วย ระบบการจัดการขึ้นอยู่กับตัวผู้บริหารเป็นสำคัญ ดังนั้น ทางกรจึงควรมีอำนาจในการอนุมัติตัวผู้บริหารของสถาบันการเงิน โดยพิจารณาจากคุณสมบัติของผู้บริหาร ในบางประเทศทางการได้ถือหลักที่พิจารณาคุณสมบัติของผู้บริหาร เช่น ในประเทศอังกฤษกำหนดไว้เป็นแนวทางว่า กรรมการและผู้บริหารทุกคนควรจะเป็นบุคคลที่ดีและเหมาะสมกับตำแหน่ง และทำธุรกิจของสถาบันการเงินเป็นไปอย่างรอบคอบ ซื่อตรงและอย่างมีอาชีพพึงกระทำ⁵¹

ในสหรัฐอเมริกา ระบบตรวจสอบป้องกันผู้บริหารสถาบันการเงินที่เคซทุจริต หรือถูกปลดออกจากตำแหน่งว่า ทางกรดูแลมิให้บุคคลกระทำการไม่เหมาะสมเท่านั้น หากตรวจพบจะหยิบยกขึ้นให้คณะกรรมการของสถาบันการเงินได้รับทราบ หากคณะกรรมการไม่ดำเนินการธนาคารกลางก็จะมีคำสั่งให้ถอดถอนออกจากตำแหน่งได้ แต่ในแง่การจ้างงานและการแต่งตั้งนั้นถือเป็นความรับผิดชอบเบื้องต้นของสถาบันการเงินที่ต้องดูแลกิจการของตน ธนาคารกลางเห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะรายงานชื่อผู้ต้องห้ามไว้ เพราะจะทำให้บุคคลเหล่านั้นไม่อาจประกอบอาชีพเกี่ยวกับสถาบันการเงินได้ และบัญชีรายชื่อดังกล่าวอาจผิดพลาดหรือถูกใช้ในทางมิชอบ อันจะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลบางคนเสียชื่อเสียงโดยไม่ยุติธรรม เพราะความผิดดังกล่าวนำไปสู่การปลดออกไม่ได้มีการดำเนินการฟ้องร้องตามขั้นตอนของกฎหมาย *

⁵¹ เอกสารหรือประกอบกรขอแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ.1979 ของธนาคารแห่งประเทศไทย อังกฤษ

* คำชี้แจงของ J. Charles Partee กรรมการของ Board of Governors of the Federal Reserve System ต่อ Commerce , Consumer and Monetary Subcommittee on Government Operations สภาผู้แทนราษฎรของสหรัฐฯ : 2527

4) ความสามารถในการหารายได้ (Earning or Profitability)

รายได้ของธุรกิจที่นำมาวัดเพื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงาน คือ รายได้จากการดำเนินงานต่อสินทรัพย์ และตัวเลขกำไรสุทธิต่อเงินกองทุน ทั้งนี้ โดยเป็นที่เข้าใจกันว่ารายได้ที่จะนำมาวัดนั้นเป็นรายได้ที่แท้จริง ที่ได้มาจากการใช้หลักการบัญชีที่สม่ำเสมอ และไม่มีรายการผิดปกติอื่นๆ อันเป็นเครื่องส่อไปในทางที่ว่าการสร้างรายการขึ้น การสร้างรายการเพื่อให้ธุรกิจมีกำไรมากขึ้นหรือลดลง เป็นเรื่องที่มีการปฏิบัติกันอยู่บ้างเพื่อให้รายได้สุดท้ายออกมาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเจ้าของหรือผู้บริหารธุรกิจนั้นๆ ธุรกิจบางรายอาจต้องการแสดงผลขาดทุนเพื่อมิให้ต้องเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล ส่วนสถาบันการเงินมักจะมีแรงกดดันให้แสดงรายได้สูงขึ้นเรื่อยๆ เพื่อแสดงให้เห็นผลงานที่ก้าวหน้าและธุรกิจที่เติบโตขึ้น ถ้ามีการสร้างรายการในกรณีนี้ จึงมีแนวโน้มไปในทางที่ว่าจะทำให้รายได้สูงกว่าจริง

5) สภาพคล่องทางการเงิน (Liquidity)

สภาพคล่องทางการเงิน คือ ความสามารถจ่ายเงินตามคำสั่งของผู้ฝากได้ทันที เมื่อมีคำสั่งจากผู้ฝากเงิน⁵² โดยสถาบันการเงินต้องมีสินทรัพย์สภาพคล่องที่เป็นเงินสด หรือสามารถแปลงเป็นเงินสดในวันที่จะชำระหนี้หรือจ่ายเงินกู้ยืมหรือรับจากประชาชนเมื่อทวงถามหรือถึงกำหนดพร้อมดอกเบี้ยตามข้อตกลง การคำนึงถึงสภาพคล่องทางการเงินของสถาบันการเงิน โดยปกติที่เป็นมามักจะดูอัตราส่วนระหว่าง สินทรัพย์สภาพคล่อง เทียบกับ เงินที่ได้จากการกู้ยืมหรือได้รับจากประชาชน โดยถือเกณฑ์ทั่วไปว่า สถาบันการเงินควรมีสินทรัพย์สภาพคล่องประมาณ 20% ของเงินฝาก แต่ถ้าจะดูให้ละเอียดแล้วต้องดูสินทรัพย์สภาพคล่องเทียบกับเงินฝากรวมเงินที่กู้ยืมมาด้วย* โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่สถาบันการเงินพึ่งเงินกู้ยืมค่อนข้างมาก และในการประเมินสภาพคล่องและการบริหารสภาพคล่องของสถาบันการเงิน มักจะนำข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของเงินฝาก และองค์ประกอบของสินทรัพย์สภาพคล่องมาประกอบการพิจารณาด้วย

⁵² กัลยา กาญจนวิสุทธิเดช , มาตรการในการให้ความคุ้มครองต่อผู้ฝากเงินของธนาคารพาณิชย์ , อ้างแล้ว , หน้า 28.

* ปัจจุบันธนาคารแห่งประเทศไทย อาศัย มาตรา 28 แห่งพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเอร์ พ.ศ. 2522 ออกประกาศธนาคารแห่งประเทศไทย เรื่อง การดำรงสินทรัพย์สภาพคล่องของบริษัทเงินทุน ให้บริษัทเงินทุนดำรงสินทรัพย์สภาพคล่อง ไม่นต่ำกว่าร้อยละ 7 ของยอดเงินที่ได้ออกการกู้ยืมหรือได้รับจากประชาชน

อย่างไรก็ตาม ระยะหลังสถาบันการเงินให้กู้ยืมเงินแบบมีกำหนดระยะเวลามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้กู้ยืมเงินระหว่างประเทศ และการกู้ยืมเงินมาใช้มีทั้งแบบระยะสั้นและระยะยาว แนวความคิดด้านการวัดสภาพคล่องจึงมีเพิ่มเติมขึ้นว่า ควรจะคู่สินทรัพย์และหนี้สิน โดยมีระยะเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย (Maturity matching)

2.2.2 การวิเคราะห์รายงาน และติดตามตรวจสอบสถาบันการเงิน

วิธีประเมินฐานะของสถาบันการเงิน ประกอบกับการติดตามดูการปฏิบัติต่างๆ นี้ เพื่อให้สถาบันการเงินปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายและข้อกำหนดต่างๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้สถาบันการเงินดำเนินงานอยู่ในขอบเขตที่สมควรและเหมาะสม งานด้านนี้จะวิเคราะห์สรุปได้จาก รายงานข้อมูลต่างๆ ที่ทางเจ้ากำหนดให้สถาบันการเงินรายงานประกอบกัน ไปด้วยการตรวจสอบ ณ สำนักงานของสถาบันการเงินนั้นด้วย⁵³

1) การวิเคราะห์รายงาน

การติดตามฐานะของสถาบันการเงินเพื่อประเมินผลการดำเนินงานใช้วิธีวิเคราะห์กับตรวจสอบประกอบกัน งานด้านวิเคราะห์เป็นงานที่ทำอยู่เสมอเป็นประจำ เพราะสามารถติดตามดูได้จากข้อมูลต่างๆ ที่ทางเจ้ากำหนดให้สถาบันการเงินรายงาน ทั้งนี้ รายงานที่สำคัญ คือ รายงานการดำรงเงินสดสำรอง รายงานสินทรัพย์และหนี้สินโดยละเอียด รายงานเงินให้สินเชื่อแก่ลูกหนี้รายใหญ่ และรายงานภาระผูกพันในภายหน้า เพื่อลูกค้ายรายใหญ่ รายงานรายละเอียดรายได้และค่าใช้จ่าย รายงานอื่นๆ เช่น รายงานอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของสถาบันการเงิน รายงานสินทรัพย์จัดชั้นต่างๆ ซึ่งก็รวมถึงรายงานการจัดชั้นลูกหนี้ด้วย รายงานเหล่านี้ จะให้ข้อมูลที่ทำได้ข้อสรุปเกี่ยวกับฐานะของสถาบันการเงิน ณ วันที่รายงาน พร้อมทั้งแนวโน้มในอดีตและอนาคต ซึ่งจะช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงฐานะรวมทั้งโครงสร้างสำคัญด้านเงินฝากเงินให้สินเชื่อของสถาบันการเงิน รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลเพื่อติดตามการปฏิบัติตามกฎหมายบางข้อ เช่น การให้สินเชื่อแก่ลูกหนี้รายใหญ่ต่อเงินกองทุน การดำรงเงินกองทุนต่อสินทรัพย์ เป็นต้น

⁵³ นภาพร เรืองสกุล , หนังสืออนุสรณ์ นายอุศล กิสรวงษ์ . (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ , 2529) , หน้า 112

ข้อมูลส่วนมากของสถาบันการเงินในประเทศไทย ไม่เป็นที่เปิดเผยต่อสาธารณชน มีผลทำให้ผู้บริหารสถาบันการเงินไม่ต้องรับผิดชอบต่องานต่อประชาชน ถ้ามีการบริหารงานผิดพลาดจนฐานะของสถาบันการเงินเสื่อมลงไปทางด้าน เช่น เกิดหนี้เสียเป็นจำนวนมาก หรือเกิดการขาดทุนในการซื้อขายเงินตราต่างประเทศซึ่งอาจทำให้การพยายามแก้ไขปัญหาล่าช้าลง เพราะไม่มีแรงกดดันให้ต้องปรับปรุงตน ยกเว้น แต่แรงกดดันโดยตรงจากทางการที่มีหน้าที่ตรวจสอบและดูแลสถาบันการเงิน และจากสื่อมวลชนบางรายที่มีข้อมูลและศึกษาข้อมูลโดยละเอียด

2) การตรวจสอบ ณ ที่ทำการของสถาบันการเงิน

การตรวจสอบการปฏิบัติงานของสถาบันการเงิน ณ ที่ทำการ ทำให้ทางการได้ข้อมูล และได้ภาพเกี่ยวกับฐานะที่แท้จริงของสถาบันการเงินชัดเจนขึ้น งานตรวจสอบทั่วไปมักมุ่งประเด็นดังต่อไปนี้ คือ.-

1. การประเมินคุณภาพของเงินให้สินเชื่อและเงินลงทุน
2. ประเมินระบบการควบคุมภายใน ระบบการจัดการ รวมทั้งความเอาใจใส่ของคณะกรรมการของสถาบันการเงิน ต่อกิจการของสถาบันการเงิน
3. วิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม ที่ทางการเห็นว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญ สำหรับความมั่นคงของสถาบันการเงิน เช่น ความสามารถในการชำระหนี้ ความสามารถในการหารายได้และสภาพคล่อง ตรวจสอบความถูกต้องของรายงานและการปฏิบัติตามกฎหมายหรือข้อกำหนดต่างๆ

ประเด็นต่างๆที่ตรวจสอบ ทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับฐานะการดำเนินงานของสถาบันการเงิน ณ วันที่ตรวจสอบได้ และสามารถประเมินระบบการควบคุมและการตรวจสอบภายในสถาบันการเงิน เพื่อป้องกันความเสียหายอันอาจเกิดขึ้นได้ในการปฏิบัติงานตามปกติ เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าการดำเนินธุรกิจย่อมมีความเสี่ยงอยู่ด้วยทั้งสิ้น การตรวจสอบการจัดการจึงเป็นการตรวจสอบเพื่อดูว่าผู้บริหารของสถาบันการเงินมีวิธีการรับรู้ความเสี่ยงและป้องกันความเสียหายอย่างไร เช่น ทางด้านสินเชื่อควรมีการวิเคราะห์สินเชื่อ มีระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุมัติสินเชื่อที่รัดกุม และมีการติดตามสินเชื่อ ติดตามหลักทรัพย์ที่วางประกัน ฯลฯ อย่างเป็นระบบ และมีการปฏิบัติตามกฎและระเบียบที่วางไว้ เป็นต้น

2.3 มาตรการที่เกี่ยวข้องกับหนี้สงสัยจะสูญและหนี้สูญ

เนื่องจากภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเงินได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สถาบันการเงินมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ตัวธุรกิจมีความเสี่ยงเพิ่มสูงขึ้นด้วย สถาบันการเงินจึงควรเสริมสร้างความมั่นคงของเงินสำรอง เพื่อรองรับความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากความเสี่ยงในการดำเนินธุรกิจดังกล่าว โดยการเพิ่มอัตราส่วนการกันเงินสำรองสินทรัพย์ที่สงสัยว่าจะไม่มีราคาหรือเรียกคืนไม่ได้ของสถาบันการเงินให้สูงขึ้น เพราะจะเป็นการช่วยเสริมสร้างความมั่นคงโดยรวมให้แก่ระบบสถาบันการเงินด้วย

นอกจากจะเป็นเรื่องของ ความมั่นคงของเงินกองทุน (Capital Adequacy) แล้วการที่สถาบันการเงินประกอบธุรกิจให้สินเชื่อแก่ภาคธุรกิจ ซึ่งก่อให้เกิดลูกหนี้อันเป็นสินทรัพย์ (Asset) ประเภทหนึ่งของกิจการตามหลักการบัญชี ฉะนั้น การสำรองหนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) และการจำหน่ายหนี้สูญ (Bad Debt) ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกำกับสถาบันการเงินจึงอยู่ภายใต้การดูแลในเรื่อง คุณภาพของสินทรัพย์ (Assets Quality) ซึ่งมีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับหนี้สงสัยจะสูญ และภาวะหนี้สูญ แบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ มาตรการจำกัดความเสี่ยงจากการประกอบธุรกิจ มาตรการจัดชั้นสินทรัพย์ และ มาตรการกันเงินสำรองสำหรับสินทรัพย์เสี่ยง

2.3.1 มาตรการจำกัดความเสี่ยง

การให้สินเชื่อมีความสำคัญนับตั้งแต่จุดเริ่มต้น คือ การพิจารณาว่าจะให้สินเชื่อหรือไม่ และหลังจากนั้นที่ให้สินเชื่อแล้ว จะต้องมีการติดตามทบทวนเป็นระยะ เพราะสินเชื่อที่ให้ไปในระยะแรกอาจจะเป็นสินเชื่อที่ดี แต่อาจเป็นสินเชื่อที่มีปัญหาในภายหลังได้ นอกจากนี้ การให้สินเชื่อแก่ธุรกิจใดจะมีความเสี่ยงมากหรือน้อยก็มักจะขึ้นอยู่กับสถานะเศรษฐกิจของแต่ละสาขาการผลิตด้วย โดยทั่วไปแล้ว หลักเกณฑ์กว้างๆ ที่พอจะยอมรับกันได้เกี่ยวกับการให้สินเชื่อ คือ

- 1) การให้สินเชื่อโดยเน้นที่อุตสาหกรรมใดอุตสาหกรรมหนึ่งเพียงอุตสาหกรรมเดียว จะมีความเสี่ยงมากกว่าการกระจายการให้สินเชื่อออกไปหลายๆ อุตสาหกรรม
- 2) การให้สินเชื่อแก่ลูกหนี้รายใดรายหนึ่งเพียงรายเดียว จะมีความเสี่ยงมากกว่าการกระจายสินเชื่อออกไปให้แก่ลูกหนี้หลายๆ ราย ในเรื่องนี้ ทางกรในแทบทุกประเทศมักมีข้อกำหนดเกี่ยวกับเงินให้สินเชื่อแก่ลูกหนี้แต่ละราย เทียบกับ เงินกองทุนของสถาบันการเงิน โดย

คำจำกัดความของสินเชื่อบริการครอบคลุมถึงเงินลงทุนหรือภาระการกำกับบางชนิดด้วย และคำจำกัดความของลูกหนี้อาจจะรวมถึงบุคคลและนิติบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย

3) การให้สินเชื่อแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ถือหุ้นรายใหญ่ กรรมการ และผู้บริหาร รวมทั้งกิจการที่บุคคลเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีโอกาสสร้างความเสียหายต่อสถาบันการเงินได้มาก เพราะมีช่องทางที่บุคคลที่เกี่ยวข้องใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบได้ง่าย ทางการเงินมักจะห้ามสถาบันการเงินให้สินเชื่อ หรือมีข้อกำหนดเป็นการต่างหากเกี่ยวกับการที่สถาบันการเงินจะให้สินเชื่อแก่บุคคลเหล่านี้ ซึ่งถือว่าเป็น “บุคคลวงใน” (Insiders) ของสถาบันการเงิน รวมทั้งอาจจะมีการกำหนดให้เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับสินเชื่อเหล่านี้ในรายงานประจำปี แต่ก็มักจะมีการหลบเลี่ยงการปฏิบัติอยู่เสมอ

2.3.2 มาตรการจัดชั้นสินทรัพย์

มาตรการจัดชั้นสินทรัพย์ หรือการจัดชั้นลูกหนี้ (Credit Rating) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบคุณภาพของสินทรัพย์ (Assets Quality) ที่แท้จริงของสถาบันการเงินว่ามีสินทรัพย์เสี่ยง (Risk Assets) เพียงใด ผู้ตรวจการมักจะดูถึงระเบียบปฏิบัติด้านการให้สินเชื่อ รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับสินเชื่อและลูกหนี้ที่ขาดตกบกพร่อง มักจะนำไปสู่สินเชื่อที่เสียหาย ทั้งที่เป็นสินเชื่อทั่วไป และสินเชื่อที่ให้โดยมีเจตนาจะเบียดบังผลประโยชน์ของสถาบันการเงินเอง การประเมินคุณภาพของสินทรัพย์ของสถาบันการเงิน สำหรับสินทรัพย์ที่ด้อยคุณภาพจะถูกจัดชั้นตามลำดับของความเสียหายที่จะเกิดขึ้นต่อสถาบันการเงิน โดยแยกออกเป็นสินทรัพย์จัดชั้นต่ำกว่ามาตรฐาน สินทรัพย์จัดชั้นสงสัย และสินทรัพย์จัดชั้นสูญ ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด⁵⁴ ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 3

งานที่สำคัญต่อมา คือ การประเมินคุณภาพของสินทรัพย์ของสถาบันการเงิน สำหรับสินทรัพย์ที่ด้อยคุณภาพ จะถูกจัดชั้นตามลำดับของความเสียหายที่จะเกิดขึ้นต่อสถาบันการเงินนั้น โดยแยกออกเป็นสินทรัพย์จัดชั้นต่ำกว่ามาตรฐาน สินทรัพย์จัดชั้นสงสัย และสินทรัพย์จัดชั้นสูญ ทั้งนี้ ในด้านการลงทุนในหลักทรัพย์จะพิจารณาอัตราความเสี่ยงในการลงทุน (Investment Risk) ว่าในกองหลักทรัพย์ (Portfolio) ได้ถือหลักทรัพย์ที่มีความเสี่ยงขนาดไหน เป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด โดยจัดแยกประเภทหลักทรัพย์ไว้หลายระดับ เช่น หลักทรัพย์ชั้นดี (High-Grade)

⁵⁴ ประกาศธนาคารแห่งประเทศไทย เรื่อง “สินทรัพย์ที่ไม่มีราคาหรือเรียกคืนไม่ได้ และ สินทรัพย์ที่สงสัยว่าจะไม่มีราคาหรือเรียกคืนไม่ได้” คุ ภาศผนวก (ข-1) และ (ข-2) ทำเล่มวิทยานิพนธ์ , หน้า 249 และ 252

หลักทรัพย์ที่มีคุณภาพสูง (Blue-Chip Stock) หรือ (Growth Stock) หลักทรัพย์เก็งกำไร (Speculative Stock) เป็นต้น⁵⁵

อย่างไรก็ตาม การประเมินฐานะของธนาคารพาณิชย์โดยผู้ตรวจการนี้ เป็นการตรวจสอบเป็นครั้งคราวเท่านั้น ในการปฏิบัติงานตามปกติทุกสถาบันการเงินจะต้องทบทวน และจัดชั้นสินทรัพย์ของตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เห็นฐานะที่แท้จริงของตน ระบบการจัดชั้นสินทรัพย์ของสถาบันการเงินที่ดี ควรจะเพื่อความไม่แน่นอนเอาไว้สูงกว่ามาตรฐานของทางการ คือ ควรจะจัดชั้นเข้มงวดกว่า โดยถือว่ามาตรฐานที่ทางการใช้ในการตรวจสอบเป็นมาตรฐานขั้นต่ำ หากทำเช่นนี้ หมายความว่าสถาบันการเงินจะมีสำรองเพื่อสินทรัพย์จัดชั้นเป็นจำนวนที่มากพอจะรองรับปัญหาได้โดยไม่ลำบาก แต่ก็อาจจะมียางครั้งที่สถาบันการเงินไม่เต็มใจจัดชั้นสินทรัพย์ของตนอย่างเข้มงวด เพราะมีกำไรไม่พอจะกันเป็นสำรอง หากเป็นเช่นนี้ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นคุณภาพของการจัดการอย่างแท้จริง

ปัญหาที่มักจะเกิดขึ้นในการจัดชั้นสินทรัพย์ คือ ความเห็นที่ขัดแย้งกัน ระหว่างผู้ตรวจการ กับ ผู้บริหารสถาบันการเงิน เช่น ผู้ตรวจการมีความเห็นว่าควรจัดชั้นสงฆ์เงินคู่รายหนึ่ง แต่ผู้บริหารไม่เห็นพ้องด้วย ความแตกต่างในความเห็นจะเกิดจากข้อมูลที่นำมาใช้ต่างกัน จึงทำให้ฐานะของลูกหนี้ในสายตาของทั้งสองฝ่ายแตกต่างกัน ผู้ตรวจการอาจจะพึงเอกสารข้อมูลในแฟ้มลูกหนี้ของสถาบันการเงิน ในขณะที่สถาบันการเงินมีข้อมูลอื่นประกอบจากประสบการณ์ในการติดต่อกับลูกค้ารายนั้นๆเพิ่มเติม ข้อมูลประกอบนี้อาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ตรวจการก็ได้ ความเห็นขัดแย้งกันอาจจะเกิดขึ้นได้ไม่เฉพาะเกี่ยวกับฐานะของลูกหนี้เท่านั้น แต่รวมไปถึงการประเมินฐานะของกิจการที่สถาบันการเงินลงทุนถือหุ้นอยู่ และการประเมินมูลค่าของสินทรัพย์ประเภทอสังหาริมทรัพย์ที่ตกเป็นของสถาบันการเงินด้วย

นอกจากนี้ เหตุการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ก็อาจจะมีส่วนเพิ่มเติมปัญหาในการจัดชั้นสินทรัพย์ได้ เรื่องที่มีการพิจารณากันอย่างกว้างขวางในวงการธนาคารระหว่างประเทศ คือเรื่องความเสี่ยงของเงินให้กู้ยืมต่อประเทศใดประเทศหนึ่ง (Country Risk Exposure)⁵⁶ เนื่องจากประเทศบางประเทศมีปัญหาในการชำระหนี้ต่อสถาบันการเงิน ทำให้ต้องมีการเจรจายึดอายุการ

⁵⁵ ชนิษฐ์ พิทยาวิโร , การบริหารบริษัทเงินทุน , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด : 2535) , หน้า 15 - 17

⁵⁶ นภาพร เรืองสกุล , หนังสืออนุสรณ์ นายอดุล กิสรวงษ์ , อังแล้ว , หน้า 118 - 119

ชำระหนี้ออกไป จึงเกิดเป็นข้อพิจารณาว่าสถาบันการเงินควรจะกันสำรองสำหรับหนี้เหล่านี้
อย่างไร และเพียงใด ทางการของบางประเทศกำหนดสัดส่วนเงินสำรองที่สถาบันการเงินต้อง
กันเอาไว้สำหรับหนี้ของแต่ละประเทศตามที่ทางการจะระบุ แต่ทางการของบางประเทศปล่อยให้
อยู่ในวินิจฉัยของสถาบันการเงินแต่ละแห่งเองว่าจะกันเงินสำรองเพียงใด โดยทางการอาจ
พิจารณาว่าแต่ละสถาบันการเงินที่อยู่ในความควบคุมดูแลปฏิบัติไม่แตกต่างกันมากนัก

2.3.3 มาตรการกันเงินสำรองหนี้สงสัยจะสูญ และการปิดบัญชีหนี้สูญ

ภายหลังจากจัดชั้นสินทรัพย์ตามมาตรการจัดชั้นสินทรัพย์ (Credit Rating) แล้ว
มาตรา 15 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2528 และ
มาตรา 23 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิต
ฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535 ได้วางมาตรการทางบัญชีให้สถาบันการเงินดำเนิน
การปิดบัญชีทุกงวดการบัญชีในรอบระยะเวลา 6 เดือน

ทั้งนี้ หากสถาบันการเงินพบว่าสินทรัพย์ของสถาบันการเงินเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีราคา
หรือเรียกคืนไม่ได้ “ ลูกหนี้จัดชั้นสูญ ” (Bad Debt) ให้สถาบันการเงินตัดสินทรัพย์ที่ไม่มีราคา
หรือเรียกคืนไม่ได้ดังกล่าวออกจากบัญชี และหากสถาบันการเงินพบว่าสินทรัพย์ของสถาบันการ
เงินเป็นสินทรัพย์ที่สงสัยว่าจะไม่มีราคา หรือเรียกคืนไม่ได้ “ ลูกหนี้จัดชั้นสงสัย ” (Doubtful
Debt) ให้สถาบันการเงินกันเงินสำรองไว้สำหรับลูกหนี้จัดชั้นสงสัยดังกล่าว เป็นอัตราส่วนของ
เงินสำรองต่อจำนวนลูกหนี้จัดชั้นสงสัยทั้งหมด โดยอัตราดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงได้ตาม
ประกาศหรือหนังสือเวียนของธนาคารแห่งประเทศไทย ปัจจุบันได้ออกหนังสือเวียนแจ้งให้สถาบัน
การเงินถือปฏิบัติ รวมทั้ง มีหนังสือเวียนแจ้งนโยบายของธนาคารแห่งประเทศไทย ให้สถาบันการ
เงินทราบ⁵⁷ โดยกำหนดให้กันเงินสำรองเต็มจำนวนสินทรัพย์ที่สงสัยว่าจะไม่มีราคาหรือเรียกคืน
ไม่ได้ตั้งแต่สิ้นงวดการบัญชี สิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม 2538 เป็นต้นไป*

⁵⁷ หนังสือเวียนแจ้งนโยบายของธนาคารแห่งประเทศไทย ที่ พ.ว) 1607/2538 “ The Bank of Thailand had issued notifications describing the definition of bad , and doubtful debt since 1979. Commercial banks had to make a 50 percent provision against debts classified as doubtful. The provision percentage was raised to 75 percent in June 1994, and will be raised to 100 percent in December 1995.”

* ธนาคารแห่งประเทศไทยจะดำเนินการสั่งการ ในเรื่องการสำรองสำหรับสินทรัพย์ที่สงสัยว่าจะไม่มีราคาหรือเรียกคืน
ไม่ได้ให้สถาบันการเงินแต่ละสถาบันเงินถือปฏิบัติในหนังสือแจ้งผลการตรวจสอบสถาบันการเงินเป็นรายๆ ต่อไป⁵⁸ หากสถาบัน
การเงินฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามย่อมมีโทษตามกฎหมาย

3. แนวคิดและประวัติความเป็นมาทางภาษีอากร

3.1 วัตถุประสงค์ในการจัดเก็บภาษีอากร (Tax Purpose)

ภาษีอากรเป็นเครื่องมือของรัฐอย่างหนึ่งในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจ เรียกว่าเป็น “การดำเนินนโยบายภาษีอากร” เป้าหมายที่สำคัญคือการใช้ภาษีอากรเพื่อกระจายรายได้ให้เป็นธรรม เป้าหมายให้มีการจ้างงานเต็มที่ หรือ เป้าหมายการรักษาเสถียรภาพของราคา ฯลฯ การที่รัฐจัดเก็บภาษีอากรพอสรุปวัตถุประสงค์ได้ ดังต่อไปนี้.-

- 1) เพื่อหารายได้ให้กับรัฐสำหรับโครงการใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ
- 2) เพื่อการควบคุมทิศทางการบริโภค
- 3) เพื่อการจัดสรรและการกระจายรายได้
- 4) เพื่อการชำระหนี้สินของรัฐบาล
- 5) เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับนโยบายธุรกิจ
- 6) เพื่อเป็นเครื่องมือในนโยบายการคลัง

การดำเนินการตามนโยบายจัดเก็บภาษี ต้องเป็นไปตามหลักการภาษี (Tax Basis) ในระบบภาษีอากร รวมทั้งปิดช่องโหว่ของการหลบหนี (Tax Evasion) และหลีกเลี่ยงภาษี (Tax Avoidance) ด้วย วัตถุประสงค์เหล่านี้ไม่มีในหลักการบัญชี และไม่ใช่วัตถุประสงค์ของผู้ใช้งบการเงินรายอื่นๆ โดยเฉพาะผู้ใช้งบการเงินที่มีใช้หน่วยงานราชการ นักบัญชีหรือผู้ใช้งบการเงินโดยทั่วไปจึงใช้งบการเงินเพื่อวัตถุประสงค์ของตนโดยเฉพาะ โดยไม่สนใจว่าการดำเนินงานหรือฐานะการเงินของกิจการนั้นมีผลกระทบต่อกิจการอื่นๆ หรือไม่ เป็นต้นว่าอาจจะให้กรรมการหรือผู้ถือหุ้นยืมเงินได้โดยไม่คิดดอกเบี้ย การกระทำดังกล่าวทำให้รัฐจัดเก็บภาษีได้น้อยกว่าที่ควร หรือเก็บไม่ได้ครบถ้วนเนื่องจากเกิดความเสี่ยงในการที่จะไม่ได้รับชำระเงินคืนมา เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐอาจต้องจัดเก็บภาษีจากผู้เสียภาษียรายอื่นเพิ่มขึ้น หรือเพิ่มอัตราภาษีเพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย ซึ่งไม่เป็นธรรมต่อผู้เสียภาษียรายอื่นๆ

ดังนั้น รัฐจึงจำเป็นต้องมีมาตรการกำหนดเงื่อนไขในการคำนวณกำไรสุทธิไว้บางประการ เพื่อให้กิจการต่างๆ สามารถแสดงผลการดำเนินงานเพื่อการคำนวณภาระภาษีได้ในมาตรฐานเดียวกัน นอกจากนี้ กรมสรรพากรเองมักจะสนใจงบการเงินเฉพาะที่เกี่ยวกับผลการดำเนินงาน

ของกิจการ เพื่อที่จะได้ทราบกำไรสุทธิและนำไปคำนวณภาษีเงินได้นิติบุคคล แต่กรมสรรพากรให้ ความสนใจเป็นอันดับรองต่อฐานะและความมั่นคงของกิจการ ดังนั้น กรมสรรพากรอาจไม่สนใจ เกี่ยวกับการตั้งสำรองหนี้สงสัยจะสูญ เพื่อลดมูลค่าสินทรัพย์ หรือสำรองเพื่อเป็นการใช้จ่ายต่างๆ เพราะสำรองต่างๆ ที่ตั้งขึ้นและตัดเป็นค่าใช้จ่ายทางบัญชี ซึ่งการไม่สนใจดังกล่าวนี้จะทำให้ผล การดำเนินงานในงบการเงินที่สรรพากรต้องการผิดไปจากที่ควรจะเป็น เหล่านี้ คือสาเหตุที่ทำให้ การคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลแตกต่างไปจากการคำนวณกำไรสุทธิตามวิธีการ บัญชีที่ถือปฏิบัติโดยทั่วไป

3.2 หลักการภาษีอากร (Tax Basis)

การจัดเก็บภาษีไม่ว่าจะเป็นภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา เงินได้นิติบุคคล หรือภาษีอื่นใด นักภาษียอมรับกันในหลักการเบื้องต้นที่จะต้องถือเป็นหลักในการพิจารณากฎเกณฑ์ต่างๆทางภาษี จำเป็นที่ต้องพิจารณาถึงหลักการภาษี (Tax Basis) เพื่อให้การจัดเก็บภาษีอากรเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ (Efficiency Criteria) ตามแนวคิดเบื้องต้นมาจาก Adam Smith และนักเศรษฐกิจ การคลังในยุคต่อมา มา ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ-

3.2.1 หลักความยุติธรรม (Equity) รัฐสมควรจัดเก็บภาษีอากรจากบุคคลด้วยความ เป็นธรรม เพื่อมิให้เกิดการหลบหนีภาษี (Evasion) หรือเกิดความขัดแย้งในสังคมจนอาจมากจนถึง ขั้นปฏิบัติได้ หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความเป็นธรรมมีอยู่ 2 หลักใหญ่⁵⁹ คือ

1) หลักความเป็นธรรมสัมบูรณ์ (The Principle of Absolute Equity) ซึ่งผู้เสียภาษีทุก ควรเสียภาษีอากรคนละเท่าๆกัน แต่หลักการนี้มีข้อบกพร่อง คือ (ก) หลักนี้มีได้คำนึงถึงความ สามารถที่ผู้เสียภาษีแต่ละคนมีแตกต่างกัน (ข) ก่อให้เกิดการหลบหนีภาษีสูง เนื่องจากผู้มีรายได้ต่ำ จะไม่มีเงินเสียภาษี (ค) ภาระภาษีของผู้มีเงินได้ต่ำ สูงกว่าภาระภาษีของผู้มีเงินได้สูง

2) หลักความเป็นธรรมสัมพัทธ์ (The Principle of Relative Equity) เป็นการ พิจารณาความเป็นธรรมตาม หลักความสามารถในการชำระภาษี (Tax Ability to pay Principle) และ หลักผลประโยชน์ที่ได้ (The Benefit Principle)

⁵⁹ รังสรรค์ ธนพันธุ์ . ทฤษฎีการภาษีอากร , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เติล็ดไทย . พ.ศ.2516) , หน้า 41 - 53

2.1) หลักความสามารถในการชำระภาษี ยึดการเสียสละ (Sacrifice Basis) เป็นเกณฑ์ โดยความเป็นธรรมของภาษีอากรจำแนกได้เป็น 2 กรณี คือ

ก. ความเป็นธรรมในแนวนอน (Horizontal Equity) หมายถึง คนที่มีฐานะความสามารถเท่าเทียมกัน ควรจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

ข. ความเป็นธรรมในแนวตั้ง (Vertical Equity) หมายถึง คนที่มีฐานะความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ควรได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยจำนวนภาษีที่เสียต่างกัมนั้นจะต้องเป็นความแตกต่างที่เหมาะสม แม้หลักข้อนี้จะดีเลิศแต่ยากในทางปฏิบัติ เพราะยากที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ว่าคนที่มีความสามารถต่างกัน ควรเสียภาษีต่างกันเท่าใดจึงจะเป็นธรรม ภาษีอากรที่เรียกควรแตกต่างกันแบบ ภาษีก้าวหน้า ภาษียถอยหลัง หรือภาษีตามสัดส่วน

2.2) หลักผลประโยชน์ที่ได้ (The Benefit Principle) ตามหลักนี้ผู้บริโภคที่ต้องการอรรถประโยชน์จากการบริโภคสินค้าและบริการที่ผลิตโดยภาครัฐบาล จะต้องเสียค่าสินค้าและบริการในรูปภาษีอากร การซื้อสินค้าและบริการประเภทนี้เป็นไปโดยสมัครใจ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการบริโภคมาก จะต้องเสียภาษีมากกว่าผู้ที่ได้ประโยชน์น้อย

3.2.2 หลักความแน่นอน (Certainty) ภาษีที่เรียกรัฐจัดเก็บนั้นต้องมีลักษณะที่แน่นอน ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็หลักเกณฑ์แห่งเวลาการชำระ วิธีการชำระ จำนวนที่พึงชำระ ควรเป็นไปอย่างชัดเจนแน่นอนแก่ผู้เสียภาษีและบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่การก่อให้เกิดรายได้ที่แน่นอนของรัฐบาล (Fiscal Marksmanship)⁽⁴⁾ หลักเกณฑ์นี้เป็นการวางหลักเกณฑ์การจัดเก็บให้ผู้เสียภาษีอากรได้ทราบชัดเจน จะได้มีโอกาสปรับปรุงวิธีดำเนินธุรกิจของตนและจัดเตรียมค่าใช้จ่ายด้านภาษีอากรล่วงหน้าและสามารถชำระภาษีอากรได้โดยถูกต้องตามกำหนด และกฎเกณฑ์ต่างๆ

3.2.3 หลักความสะดวก (Convenience) ภาษีอากรทุกประเภทควรจัดเก็บตามเวลาหรือตามวิธีการที่สะดวกที่สุดแก่ผู้ต้องเสียภาษี เนื่องจากประชาชนมีภาระที่ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐจึงควรได้รับความสะดวกในการติดต่อชำระภาษี เป็นต้นว่า ควรกำหนดระยะเวลาชำระภาษีให้เหมาะสมกับฤดูกาล กำหนดวิธีการจัดเก็บที่ง่ายต่อการชำระและกำหนดสถานที่ที่จะต้องเสียภาษีไว้ให้สะดวกแก่การสัญจรไปมา ตลอดจนการให้คำแนะนำช่วยเหลือเกี่ยวกับการปฏิบัติตนใน

⁽⁴⁾ C.M. Allan , "Fiscal Marksmanship" Oxford Economic Papers , Volume 17 : (1965) , page 317-328 แสดงให้เห็นว่า ความแน่นอนเกี่ยวกับการจําหน่ายรายได้จากภาษีอากรในสหราชอาณาจักร ระหว่างปี 2494 ถึง 2506 แตกต่างกันอย่างมากระหว่างภาษีอากรประเภทต่างๆ

การชำระภาษีตามสมควร หลักความสะดวกรวดเร็ว หากได้วางไว้เหมาะสมแล้ว ย่อมมุ่งใจให้ประชาชนร่วมมือเสียภาษีอากรโดยครบถ้วนยิ่งขึ้น

3.2.4 หลักความประหยัด (Economy) หมายถึง การบริหารงานจัดเก็บภาษีอากรของรัฐ ควรจะให้มีภาระเปลี่ยนแปลงหรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้จัดเก็บภาษี และผู้เสียภาษี แต่ให้ได้ผลประโยชน์สูงสุด ตามหลักการนี้เห็นว่าค่าใช้จ่ายในการบริหารการจัดเก็บควรจะต่ำ และการจัดเก็บภาษีควรจะมีผลกระทบต่อการทำงานของเอกชนน้อยที่สุด ตัวอย่างภาษีอากรที่ไม่ถูกต้องตามหลักความประหยัด ได้แก่ ภาษีอากรซึ่งจะต้องใช้เจ้าหน้าที่จัดเก็บจำนวนมาก ใช้เจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจกิจการบ่อยครั้งเกินไป จนทำให้ประชาชนท้อถอยในการทำงาน เป็นต้น

3.2.5 หลักความยืดหยุ่น (Flexibility) เนื่องจากการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ ได้มีความรุนแรงยิ่งขึ้นตลอดเวลา บางครั้งภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่บางครั้งก็ตกต่ำก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ผู้ประกอบการเป็นอันมาก หลักการภาษีที่ดีควรจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือควบคุมภาวะเศรษฐกิจของประเทศกล่าวคือ ในภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟู รายได้จากภาษีอากรควรเพิ่มสูงขึ้น และในระยะที่เศรษฐกิจตกต่ำรายได้จากภาษีอากรควรจะลดน้อยลง เพื่อเป็นการช่วยบรรเทาความรุนแรงของการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจลงได้⁶¹

3.3 หลักเกณฑ์การคำนวณภาษีเงินได้ของสถาบันการเงิน

ภาษีเงินได้นิติบุคคลมีบทบาทสำคัญในระบบภาษีอากรไทย ในแง่การเป็นแหล่งรายได้ (Source of Income) เป็นเครื่องมือทางภาษีอากรของรัฐ (Tax Instrument) ในการกำกับดูแลเศรษฐกิจของประเทศ⁶² ภาษีเงินได้นิติบุคคล (Corporate Income Tax) เป็นภาษีทางตรง (Direct Tax) เรียกเก็บจากฐานกำไรของนิติบุคคล (Profit tax) การจัดเก็บภาษีเงินได้นิติบุคคลจากกำไรสุทธินี้ หน่วยธุรกิจจะได้รับอนุญาตให้หักค่าใช้จ่ายที่พัวพันกับกระบวนการผลิต เช่น ต้นทุนปัจจัยการผลิต วัตถุดิบ ค่าเสื่อมราคา และรวมทั้งหนี้สูญที่เกิดขึ้น เป็นต้น โดยการหักค่าใช้จ่ายนี้ ประมวลรัษฎากร

⁶¹ เอนก เรือรถาวร , ปวีณา นาคเนาวิท , อัญชลี ก้องคงคำ , กำกับราชการภาษีอากร GM 306 , (มหาวิทยาลัยรามคำแหง : 2535) , หน้า 5 - 6 .

⁶² มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์ . กฎหมายภาษีอากร , ทฤษฎีภาษีเงินได้นิติบุคคล : 2536 , หน้า 161 - 162

กำหนดเกณฑ์การหักแตกต่างออกไปจากการบัญชี (Accounting) เพื่อวัตถุประสงค์ทางภาษีอากร⁶³ (Tax Purpose)

1) ขอบเขตการจัดเก็บภาษีเงินได้นิติบุคคล

หลักเกณฑ์ขั้นพื้นฐานที่กำหนดขอบเขตการเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล คือ การกำหนดให้นิติบุคคลมีหน้าที่ต้องเสียภาษีให้กับประเทศหนึ่ง โดยจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างนิติบุคคล กับประเทศผู้จัดเก็บภาษี ความสัมพันธ์สำคัญ -2- ประการ คือ (ก) หลักถิ่นที่อยู่ (Resident Rule) หมายความว่า นิติบุคคลที่มีถิ่นที่อยู่ในประเทศใด ต้องเสียภาษีให้กับประเทศนั้น ทั้งนี้ จากรายได้หรือผลกำไรทั้งหมดที่เกิดขึ้นทั่วโลก (ข) หลักแหล่งเงินได้ (Source Rule) หมายความว่า นิติบุคคลที่มีรายได้จากแหล่งในประเทศใด ต้องเสียภาษีให้กับประเทศนั้น ไม่ว่าจะมิถิ่นที่อยู่ในประเทศนั้นหรือไม่ก็ตาม

ขอบเขตการเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลแต่ละประเทศ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ หรือ จุดเกาะเกี่ยว กับประเทศผู้จัดเก็บในลักษณะที่กล่าวมาแล้วเป็นสำคัญ ในกรณีกฎหมายภาษีอากรของไทยได้ใช้ “หลักสถานที่จดทะเบียน” (Place of Incorporation) ของนิติบุคคลเป็นเกณฑ์สำคัญในการกำหนดขอบเขตของการเสียภาษี นิติบุคคลที่จดทะเบียนหรือจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายไทยต้องเสียภาษีสำหรับเงินได้ที่เกิดขึ้นทั้งภายใน และภายนอกประเทศ (Worldwide Income) ส่วนนิติบุคคลตามกฎหมายต่างประเทศนั้น จะเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลเฉพาะจากเงินได้ที่เกิดจากแหล่งภายในประเทศไทยเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ขอบเขตการเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลของนิติบุคคลต่างประเทศนี้ยังมีข้อแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่ามีการประกอบกิจการในประเทศไทยด้วยหรือไม่⁶⁴

2) กำไรสุทธิทางภาษีอากรของสถาบันการเงิน

สถาบันการเงินเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะประกอบเป็นประเภทบริษัทจำกัด หรือบริษัทมหาชนจำกัด ต่างก็มีหน้าที่ชำระภาษีโดยมี “ฐานภาษี” ประเภทเงินกำไรสุทธิซึ่งคำนวณได้ ตามหลักเกณฑ์แห่ง มาตรา 65 ประมวลรัษฎากร ซึ่งบัญญัติว่า “เงินได้ที่ต้องเสียภาษีตามความในส่วนี้ คือ กำไรสุทธิซึ่งคำนวณได้จากรายได้จากกิจการหรือเนื่องจากกิจการ” ที่

⁶³ ไกรยุทธ ธีรชาติพันธ์ , หลักการวิเคราะห์ภาระภาษี ฉบับพิศดาร , (โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช : 2525) , หน้า 150

⁶⁴ ประมวลรัษฎากร มาตรา 70 , 70 ทวิ , 76 ทวิ

กระทำในรอบระยะเวลาบัญชี หักด้วย รายจ่ายตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ใน มาตรา 65 ทวิ และ มาตรา 65 ครี และรอบระยะเวลาบัญชีดังกล่าวให้มีกำหนดสิบสองเดือน”

2.1) หลักเกณฑ์การคำนวณรายได้ของสถาบันการเงิน

การรับรู้รายได้ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 65 แห่งประมวลรัษฎากร กำหนดให้ บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต้องเสียภาษีกำไรสุทธิ จากกิจการที่ได้กระทำในรอบระยะเวลาบัญชี ตาม “หลักเกณฑ์สิทธิ” กล่าวคือ

“รายได้ที่เกิดขึ้นในรอบระยะเวลาบัญชีใด แม้ว่าจะยังไม่ได้รับชำระในรอบระยะเวลาบัญชีนั้น ต้องนำมารวมคำนวณโดยถือเป็นรายได้ และให้นำรายจ่ายทั้งสิ้นที่เกี่ยวข้องกับรายได้นั้น แม้ว่าจะยังไม่ได้จ่ายในรอบระยะเวลาบัญชีดังกล่าว มารวมคำนวณเป็นรายจ่ายด้วย”⁶⁵

คำว่า “รายได้ที่เกิดขึ้นในรอบระยะเวลาบัญชีใด” ตามมาตรา 65 วรรคสอง มีถ้อยคำที่ไม่ชัดเจนนักว่าจะถือวันใดเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ จะถือวันถึงกำหนดชำระตามกฎหมายเป็นหลัก หรือนำหลักเกณฑ์ทางบัญชีมาใช้⁶⁶ ทั้งนี้ เนื่องจากประมวลรัษฎากรมิได้บัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ การเกิดขึ้นของรายได้ (Revenue Realization) เพียงแต่บัญญัติเรื่องการรับรู้รายได้ (Revenue Recognition) ตามเกณฑ์สิทธิ (Accrual Basis) ไว้เท่านั้น จึงมีการเสนอให้นำเอาหลักเกณฑ์เกิดขึ้นของรายได้ตามหลักเกณฑ์บัญชีมาใช้พิจารณาการเกิดขึ้นของรายได้ตามประมวลรัษฎากรด้วยเช่นเดียวกัน⁶⁷ รายได้ที่นำมาคำนวณกำไรสุทธิตามประมวลรัษฎากร แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

(ก) รายได้จากกิจการ เนื่องจากสถาบันการเงินสามารถประกอบธุรกิจได้ภายใต้พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ซึ่งกำหนดลักษณะธุรกิจที่สามารถประกอบกิจการสรุปได้ดังต่อไปนี้

⁶⁵ ประมวลรัษฎากร มาตรา 65 วรรคสอง ประกอบ คำสั่งกรมสรรพากร ที่ ท.ป. 1/2528 เรื่อง การใช้เกณฑ์สิทธิในการคำนวณรายได้และรายจ่ายของบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล ข้อ 2

⁶⁶ พิภพ วีระพงษ์ , การคำนวณกำไรสุทธิ ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ทวิ , 65 ครี , (ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ , พ.ศ.2538) , หน้า 1-3

⁶⁷ ชวินทร์ ลาภพิทักษ์พงษ์ , ปัญหาการกำหนดรายได้ , อ้างแล้ว , หน้า 84 - 107

ธนาคารพาณิชย์ (Banking) ตามพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ กำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ ประกอบธุรกิจ ดังนี้คือ ให้สินเชื่อ* ซื้อขายตั๋วแลกเงินหรือตราสาร เปลี่ยนมืออื่นใด ซื้อขายเงินปรีวรรตต่างประเทศ การประกอบกิจการ วิเทศธุรกิจ** ตามประกาศกระทรวงการคลัง

ธุรกิจเงินทุน (Finance Business) ได้แก่ กิจการให้สินเชื่อเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ตามที่กฎหมาย กำหนด ได้แก่เพื่อการพาณิชย์ (Commerce) เพื่อการพัฒนา (Development) เพื่อการจำหน่ายและบริโภค (Disposition and Consumption) หรือเพื่อการเช่า (Housing)

ธุรกิจหลักทรัพย์ (Securities Business) การประกอบธุรกิจหลักทรัพย์แต่เดิมนั้น อยู่ภายใต้การ กำกับของธนาคารแห่งประเทศไทย ครั้นเมื่อได้มีการตราพระราช บัญญัติหลักทรัพย์ฯ ฉบับปัจจุบันขึ้นมาแล้ว ได้โอนอำนาจการ กำกับธุรกิจหลักทรัพย์มาเป็นของคณะกรรมการ ก.ล.ต. เพื่อความ เป็นเอกภาพในการกำกับดูแลตลาดทุนทั้งระบบ⁶⁸ ธุรกิจหลักทรัพย์ กฎหมายอนุญาตให้ประกอบการดังนี้ คือ กิจการเป็นนายหน้าซื้อ ขายหลักทรัพย์ กิจการค้าหลักทรัพย์ กิจการเป็นที่ปรึกษาการ ลงทุน กิจการจัดจำหน่ายหลักทรัพย์ กิจการจัดการกองทุนรวม กิจการจัดการกองทุนส่วนบุคคล และกิจการอื่นที่เกี่ยวกับหลักทรัพย์ ตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังกำหนด ตามข้อเสนอแนะของ คณะกรรมการ ก.ล.ต.

ธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ (Credit Foncier or Housing Finance) ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการ ประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และ ธุรกิจเครดิต แบ่งได้ เป็น 2 ลักษณะคือ การประกอบธุรกิจให้กู้ยืมเงินโดยมีหลักประกัน เป็นการจำนองที่ดินลำดับหนึ่ง และการให้เช่าซื้ออสังหาริมทรัพย์แก่

* หมายความว่า “ให้กู้ยืมเงิน ซื้อ ซื้อมรดก รับช่วงซื้อลดตัวเงิน เป็นเจ้าหนี้ เนื่องจากได้จ่ายหรือสั่งให้จ่ายเงินเพื่อ ประโยชน์ของผู้เค้าย้า หรือเป็นเจ้าหนี้เนื่องจากได้จ่ายเงินตามภาระผูกพันตามเช็คเดอรัออพเครดิต”

** กิจการวิเทศธุรกิจ ตามประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง การประกอบกิจการวิเทศธุรกิจของธนาคารพาณิชย์ ณ วันที่ 16 กันยายน 2535 ได้นิยามให้หมายความว่า “ กิจการของธนาคารที่ได้รับอนุญาตให้ ประกอบกิจการวิเทศธุรกิจเพื่อการให้ กู้ยืมในต่างประเทศ กิจการวิเทศธุรกิจเพื่อการให้กู้ยืมในประเทศ หรือธุรกิจวิเทศธุรกิจอื่น”

⁶⁸ พิเศษ เสดเสถียร , กฎหมายหลักทรัพย์ และตลาดหลักทรัพย์ , คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , พ.ศ. 2536 , หน้า 37

ประชาชน โดยกฎหมายกำหนดให้สิทธิแก่ผู้กู้ หรือผู้เช่าซื้อ สามารถชำระหนี้เพื่อให้ได้มากรรมสิทธิ์ก่อนเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญาได้

การประกอบกิจการนอกเหนือจากธุรกิจที่กฎหมายกำหนดแล้ว ย่อมมีความผิดตามกฎหมาย ดังนั้น สถาบันการเงินจึงต้องแสดงวัตถุประสงค์ของกิจการ โดยระบุไว้ในหนังสือบริคณห์สนธิที่จดทะเบียน ณ กระทรวงพาณิชย์ ภายใต้กฎหมายดังกล่าวด้วย รายได้จากกิจการจึงต้องเกิดขึ้นจากการประกอบการภายใต้วัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนเอาไว้ดังกล่าวนั้น หากนิติบุคคลกระทำการนอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของกิจการแล้ว ย่อมไม่ผูกพันนิติบุคคลนั้นตามกฎหมายแต่อย่างไรก็ตาม ในทางภาษีอากร ศ.ดร.มานะ พิตยาภรณ์ เห็นว่า แม้จะกระทำการนอกเหนือจากวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนไว้ แต่หากเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในการมุ่งค้าหากำไรแล้ว ย่อมอยู่ในความหมายที่ต้องนำมาคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้ทั้งสิ้น⁶⁹ ส่วนผลในทางกฎหมายประการอื่นให้แยกพิจารณาออกไปจากผลในทางภาษีอากร

(ข) รายได้เนื่องจากกิจการ เป็นรายได้ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ในการประกอบกิจการค้าหากำไรโดยตรง แต่หากเป็นรายได้ที่เกี่ยวข้องกับกิจการค้าหากำไร ก็ต้องนำมารวมคำนวณเป็นรายได้ทางภาษีด้วย เช่น สถาบันการเงินมีวัตถุประสงค์ในการให้กู้ยืมเงินเป็นสำคัญ ดังนั้น ดอกเบี้ยจากการให้กู้ยืมเงินย่อมเป็นรายได้จากกิจการ แต่หากเป็นดอกเบี้ยจากการฝากเงินที่สถาบันการเงินเองมีอยู่ไว้ ณ ธนาคารพาณิชย์ทั่วไป หรือ เงินปันผลจากการถือหุ้นในบริษัทต่างๆ ซึ่งไม่ใช่รายได้ตามวัตถุประสงค์แห่งกิจการโดยตรง แต่เมื่อเป็นรายได้เนื่องจากกิจการแล้วต้องนำมาคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเช่นกัน⁷⁰

ตามแนวคำพิพากษาฎีกาที่ 456-457/2509 ศาลวินิจฉัยว่าเงินได้เนื่องจากกิจการยังรวมถึงกำไรฝ่ายทุน (Capital Gains)* ด้วย “บริษัทจำกัดมีที่ดินและสิ่งปลูกสร้างแล้วได้ขายที่ดินและ

⁶⁹ มานะ พิตยาภรณ์ , คำอธิบายประมวลรัษฎากรภาษีเงินได้นิติบุคคล , (บริษัท กรุงเทพมหานคร พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด : พ.ศ. 2533 , หน้า 11

⁷⁰ ชัยสิทธิ์ ตรีชูธรรม , ภาษีเงินได้นิติบุคคล , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ธรรมนิติ จำกัด , พ.ศ.2538) , หน้าที่ 30 - 38

* กำไรฝ่ายทุน (Capital Gains) หมายถึง มูลค่าที่เพิ่มขึ้นของทรัพย์สิน เช่น มูลค่าที่เพิ่มขึ้นของที่ดินโรงงาน หรือหุ้นมูลค่าที่เพิ่มขึ้นนี้ถือเป็นเงินได้ที่จะต้องเสียภาษี ซึ่งมูลค่าที่เพิ่มขึ้นนี้อาจเกิดขึ้นโดยไม่มีกิจการจำหน่ายทรัพย์สินก็ได้ เช่น ซื้อที่ดินมาแปลงหนึ่งเมื่อ 10 ปี ก่อนในราคา 1 ล้านบาท เพื่อใช้เป็นที่ตั้งโรงงาน แต่ในปัจจุบันที่ดินมีราคาเพิ่มขึ้นเป็น 5 ล้านบาท มูลค่าส่วนที่เพิ่มขึ้นอีก 4 ล้านบาทถือเป็นกำไรฝ่ายทุน แม้จะมีได้มีการจำหน่ายที่ดินอันเป็นเหตุให้ได้รับตัวเงินที่เพิ่มขึ้นก็ตาม

สิ่งปลูกสร้างนั้นไป เมื่อได้กำไร กำไรนั้นต้องนำมาคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีตามประมวล รัษฎากร มาตรา 65 , 65 ทวิ และ 65 ตริ ด้วย เพราะถือว่าการซื้อขายทรัพย์สินดังกล่าวเป็นกิจการ ภายในขอบเขตวัตถุประสงค์ของบริษัท จึงเป็นกำไรที่ได้มาเนื่องจากกิจการของบริษัท ”

กำไรฝ่ายทุนที่มีการรับรู้ในระบบบัญชีโดยการตีมูลค่าทรัพย์สินของกิจการให้มีมูลค่า เพิ่มสูงขึ้นนั้น ศาลฎีกาโดยคำพิพากษาที่ 1019/2524 วินิจฉัยว่า “ เมื่อบริษัทจำกัดของโจทก์ตีราคา ทรัพย์สินเพิ่มขึ้น และนำลงไว้ในงบดุลซึ่งยื่นประกอบรายการเสียภาษีอย่างเป็นทางการนั้น โจทก์ จะต้องนำราคาทรัพย์สินส่วนที่โจทก์ตีราคาเพิ่มขึ้นนั้นมารวมคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้ นิติบุคคลด้วย ”

อย่างไรก็ตาม การเก็บภาษีในกรณีเช่นนี้มีผู้ไม่เห็นด้วย เนื่องจากคิดคำนวณยาก และ ราคาทรัพย์สินก็ขึ้นลงตลอดเวลา ฉะนั้นในบางประเทศ เช่น อังกฤษ จึงให้เก็บภาษีเฉพาะกรณีที่มี การจำหน่ายทรัพย์สินเท่านั้น⁷¹ ต่อมานับแต่รอบระยะเวลาบัญชีที่ 1 มกราคม 2535 เป็น ดันไป ประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ทวิ (3) ได้มีการแก้ไขโดยพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม ประมวลรัษฎากร⁷² โดยบัญญัติว่า หากมีการตีราคาทรัพย์สินเพิ่มขึ้น ราคาทรัพย์สินส่วนที่เพิ่มขึ้น ห้ามนำมารวมคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษี ฉะนั้น ปัจจุบันจะต้องมีการจำหน่ายทรัพย์สินกัน จริงๆ จึงจะต้องเสียภาษีสำหรับกำไรที่ได้รับนั้น *

สถาบันการเงินนั้น รายได้ของกิจการส่วนใหญ่อยู่ที่ ค่าธรรมเนียม และดอกเบี้ยซึ่งได้ จากการให้กู้ยืมเงินนั้น นอกจากการพิจารณาจากบทบัญญัติให้ใช้หลักเกณฑ์สิทธิ ตามมาตรา 65 แห่งประมวลรัษฎากรในเบื้องต้นแล้ว กรมสรรพากรยังได้มีคำสั่งกรมสรรพากรที่ ท.ป.1/2528 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2528 วางหลักเกณฑ์การรับรู้รายได้ (Recognition Revenue) ไว้เป็นพิเศษ โดยแบ่งแยกหลักเกณฑ์ที่แตกต่างไป ทั้งนี้ ขึ้นกับลักษณะของเงินได้และสัญญาที่เกี่ยวข้อง ซึ่ง ใกล้เคียงและสอดคล้องกับการรับรู้รายได้ในเชิงบัญชีมากขึ้น แต่ก็มีใช้ว่าจะเป็นไปตามมาตรฐาน ทางบัญชีเสียทุกกรณี

⁷¹ Mervyn Lewis , British Tax Law , Macdonald and Evan Ltd. : (1977) , Page 430.

⁷² พระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร (ฉบับที่ 16) พ.ศ. 2534 มาตรา 21

* เมื่อกำไรฝ่ายทุน (Capital Gain) ถือเป็นเงินได้ในทางภาษีเมื่อจำหน่ายสินทรัพย์ทุนไป ดังนั้น ผลขาดทุนฝ่ายทุน (Capital Losses) ก็ถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิได้ เช่น กิจการขายที่ดินอันเป็นสถานที่ประกอบการไปแล้วขาดทุน ผลขาดทุนดังกล่าวย่อมถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิได้

คำสั่งกรมสรรพากร ที่ ท.ป 1/2528 กำหนดเกี่ยวกับการใช้เกณฑ์สิทธิในการคำนวณรายได้และรายจ่ายของสถาบันการเงินไว้ในข้อ 4.1⁷³ ดังต่อไปนี้

“ การคำนวณรายได้ และรายจ่ายของบริษัท หรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลซึ่งประกอบกิจการธนาคาร กิจการประกันภัย หรือกิจการอื่นทำนองเดียวกัน ให้ใช้เกณฑ์สิทธิ ตามข้อ 2 เว้นแต่รายได้ส่วนที่เป็นดอกเบี้ยสำหรับระยะเวลาหลังจากที่ได้มีนัดชำระติดต่อกันเป็นเวลาเกินหกเดือนแล้ว บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลนั้นจะนำดอกเบี้ยส่วนนั้นมารวมคำนวณรายได้ในรอบระยะเวลาบัญชีที่ได้รับชำระหนี้ก็ได้ เมื่อเข้าหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- (1) คาดหมายได้แน่นอนว่าจะไม่ได้สามารถได้รับชำระหนี้ และ
- (2) มีกรณีแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ลูกหนี้ไม่มีเงินหรือทรัพย์สินเพียงพอที่จะชำระเช่น
 - (ก) มีหลักประกันไม่คุ้มกับหนี้ที่ต้องชำระ
 - (ข) ลูกหนี้ดำเนินธุรกิจขาดทุนติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี หรือเลิกกิจการแล้ว หรืออยู่ระหว่างการชำระบัญชี
 - (ค) ได้ดำเนินคดีแพ่งหรือได้ยื่นคำขอรับชำระหนี้แล้ว
 - (ง) ได้ดำเนินคดีล้มละลาย หรือ ได้ยื่นคำขอรับชำระหนี้แล้ว ”

หลักเกณฑ์ตามคำสั่งกรมสรรพากรในเรื่องดอกเบี้ยของสถาบันการเงินนี้ ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงการรับรู้รายได้จากเดิม “เกณฑ์สิทธิ” เป็น “เกณฑ์เงินสด” กล่าวคือ เมื่อมีภาวะการณที่สงสัยว่าจะไม่ได้รับชำระหนี้จากลูกหนี้ตามที่คำสั่งได้ยกตัวอย่าง สถาบันการเงินก็มีสิทธิที่จะหยุดรับรู้รายได้ในเรื่องดอกเบี้ย ซึ่งถ้าถือตามเกณฑ์สิทธิแล้วจะต้องรับรู้นับแต่มีสิทธิได้รับชำระตามกฎหมาย โดยคำสั่งได้ให้สิทธิแก่สถาบันการเงินที่จะรับรู้รายได้เมื่อได้รับชำระดอกเบี้ยมาก็ได้ อันเป็นการถือปฏิบัติตามเกณฑ์เงินสดนั่นเอง แต่อย่างไรก็ดี ดอกเบี้ยที่จะรับรู้ด้วยเกณฑ์เงินสดดังกล่าวนี้ จะต้องเป็นดอกเบี้ยที่ค้างชำระเฉพาะ ดอกเบี้ยสำหรับระยะเวลาภายหลังจากที่ผิดนัดชำระติดต่อกันมาเป็นเวลาเกินหกเดือนแล้วเท่านั้น

⁷³ แก้ไขเพิ่มเติมโดยคำสั่งกรมสรรพากร ที่ ท.ป.6/2528 ใช้บังคับในการคำนวณภาษีเงินได้สำหรับรอบระยะเวลาบัญชีเริ่มในหรือหลัง 1 มกราคม 2528 เป็นต้นไป

2.2) หลักเกณฑ์การคำนวณรายจ่ายของสถาบันการเงิน

รายจ่ายในทางภาษีอากรอาจแบ่งได้เป็น รายจ่ายเพื่อหากำไร (Revenue Expenditure) และรายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการลงทุน (Capital Expenditure)⁷⁴ รายจ่ายเพื่อหากำไร เป็นค่าใช้จ่าย (Expense) โดยตรง กิจการสามารถนำไปหักเป็นค่าใช้จ่ายได้ทั้งหมดในรอบระยะเวลาบัญชีที่เกิดรายจ่ายดังกล่าว และแสดงเป็นรายการในงบกำไรขาดทุน ต่างกับรายจ่ายลักษณะเป็นการลงทุน ซึ่งถือเป็นทรัพย์สิน (Asset) กิจการต้องทยอยหักในรูปของค่าเสื่อมราคา (Depreciation) หรือตัดบัญชี (Amortization) ซึ่งกินเวลาหลายรอบระยะเวลาบัญชี ทั้งทรัพย์สินบางประเภท เช่น ที่ดิน ไม่สามารถหักค่าเสื่อมราคาได้⁷⁵ รายจ่ายประเภทหลังนี้จะแสดงในงบดุล

อย่างไรก็ตาม ประมวลรัษฎากรได้บัญญัติให้รายจ่ายที่จะนำหักออกจากรายได้ในการคำนวณกำไรสุทธินั้น ต้องมิใช่รายจ่ายต้องห้ามตามมาตรา 65 ตรี แห่งประมวลรัษฎากร ซึ่งในปัจจุบันมีอยู่ 20 ประเภท เช่น รายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการลงทุน รายจ่ายอันมีลักษณะเป็นการส่วนตัว รายจ่ายซึ่งกำหนดขึ้นเองโดยไม่มีรายจ่ายจริง รายจ่ายซึ่งมิใช่รายจ่ายเพื่อหากำไรหรือเพื่อกิจการโดยเฉพาะ รายจ่ายซึ่งพิสูจน์ไม่ได้ว่าใครเป็นผู้รับ เป็นต้น รายจ่ายเหล่านี้จะนำมาหักเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรไม่ได้ เพราะเป็นรายจ่ายต้องห้ามตาม มาตรา 65 ตรี

สำหรับรายจ่ายประเภทเงินสำรองหนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) ตามมาตรา 65 ตรี (1) (ค) ได้ยอมรับให้ถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิได้เฉพาะสำรองหนี้สงสัยจะสูญของสถาบันการเงินที่ตั้งขึ้นตามหลักเกณฑ์ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกำหนด ซึ่งมีความชัดเจนแน่นอนอันมีลักษณะเป็นภาวะวิสัย (Objective Characteristics) ยิ่งกว่าหลักการประมาณหนี้สงสัยจะสูญตามหลักการบัญชี อันมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective Characteristics)⁷⁶ ดังนั้น เมื่อมีกฎหมายรองรับในการสำรองหนี้สงสัยจะสูญของสถาบันการเงิน และไม่ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้เสียภาษีหรือเจ้าหน้าที่สรรพากร ซึ่งไม่มีความชัดเจนแน่นอนอันอาจก่อให้เกิดข้อโต้แย้งไม่มีที่สิ้นสุด จึงมีเหตุสมควรเชื่อถือได้ว่าการตั้งเงินสำรองกรณีดังกล่าวนี้จริง หากสถาบันการเงินได้ฝ่าฝืนก็จะมี

⁷⁴ ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม . “หมายเหตุท้ายฎีกาที่ 528/2537 ในคำพิพากษาศาลฎีกา” . คำพิพากษาศาลฎีกา เล่มที่ 10 . สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม , พ.ศ.2537 , หน้า 3 - 4

⁷⁵ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2347/2536

⁷⁶ ชวินทร์ ลากพิทักษ์พงษ์ . ปัญหาการกำหนดรายได้ . อ่างแล้ว . หน้า 94

การตรวจสอบโดยธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และบทลงโทษของกฎหมายตามมา

นอกจากเงื่อนไขที่ไม่ยินยอมให้รายจ่ายตามมาตรา 65 ครี เป็นค่าใช้จ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรแล้ว ประมวลรัษฎากรยังได้วางหลักเกณฑ์แห่งการคำนวณรายจ่ายเอาไว้ในมาตรา 65 ทวิ ด้วย โดยวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับรายจ่ายจำนวน 14 รายการ ซึ่งเป็นรายจ่ายในเชิงภาษีอากรตามนโยบายของรัฐในการจัดเก็บภาษีเอาไว้ ทั้งนี้ การจำหน่ายหนี้สูญ (Bad Debt) เป็นรายจ่ายประเภทหนึ่งซึ่งต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่ประมวลรัษฎากรกำหนดในอนุมาตรา (9)

รายจ่ายที่เป็นหนี้สูญของกิจการนี้ แท้จริงแล้วเป็นกรณีที่สินทรัพย์ (Asset) ประเภท “ลูกหนี้” คือ ลูกค้าเงินให้กู้ยืม และดอกเบี้ยค้างรับต่างๆ ของสถาบันการเงินสูญหายไปจากการประกอบธุรกิจ เนื่องจากเกิดภาวะการณ์ที่สถาบันการเงินไม่สามารถเรียกเงินดังกล่าวกลับคืนมาได้ จึงต้องถือว่าเป็นค่าใช้จ่ายประเภทหนึ่งของกิจการ อันสมควรให้เป็นรายจ่ายในทางภาษีอากรด้วย อย่างไรก็ตาม รายจ่ายประเภทนี้จะต้องมีมาตรฐาน หรือหลักเกณฑ์ในการพิจารณาว่าเมื่อใดจึงจะถือได้ว่าเป็นหนี้สูญที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งถ้าไม่มีหลักเกณฑ์เป็นมาตรฐานแล้ว การจำหน่ายหนี้สูญของสถาบันการเงินก็จะเกิดความไม่ชัดเจนแน่นอน และยังอาจเป็นช่องทางให้มีการหลีกเลี่ยงภาษี (Tax Avoidance) โดยพยายามจำหน่ายหนี้สูญและถือเป็นรายจ่ายเพื่อลดกำไรสุทธิลงด้วยเหตุนี้ กรมสรรพากรจึงได้ออกกฎกระทรวงออกมา เพื่อกำหนดมาตรฐานในการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รวมทั้งสถาบันการเงินก่อนที่จะยินยอมให้เป็นรายจ่ายได้ ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในบทที่ 3 ต่อไป

3) วิธีการชำระภาษีเงินได้ของสถาบันการเงิน

สถาบันการเงินต่างๆ มีหน้าที่ในการเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล ตามวิธีประเมินตนเอง โดยคำนวณจาก “กำไรสุทธิ” เป็นเงินได้พึงประเมินหลังจากนั้น ให้ดำเนินการยื่นรายการและเสียภาษีจากกำไรสุทธินั้นต้องทำรอบระยะเวลาบัญชีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกภายใน 2 เดือน หลังจากปิดบัญชี 6 เดือนแรก และครั้งที่สองภายใน 150 วัน นับแต่วันสุดท้ายของรอบระยะเวลาบัญชี การยื่นรายการและเสียภาษีครั้งแรก ประมวลรัษฎากรกำหนดให้ ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน บริษัท

หลักทรัพย์ และบริษัทเครดิตฟองซิเอร์⁷⁷ ไม่จำเป็นต้องทำการประมาณกำไรสุทธิเหมือนกับบริษัทนิติบุคคลทั่วไป แต่ให้คำนวณกำไรสุทธิจากรายได้และรายจ่ายที่เกิดขึ้นจริงในระยะเวลา 6 เดือนแรกของรอบระยะเวลาบัญชี แล้วเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลในอัตราร้อยละ 30 ของกำไรสุทธินั้น ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 67 ทวิ (2)⁷⁸ ส่วนการยื่นรายการเสียภาษีครั้งที่สอง ต้องคำนวณกำไรสุทธิทั้งปี เมื่อเป็นกำไรสุทธิเท่าใด ก็คำนวณภาษีในอัตราร้อยละ 30 เป็นเงินภาษีเท่าใดแล้ว ให้นำภาษีที่เสียไปแล้วในครั้งแรกมาหักออก เหลือเท่าใด คงเสียภาษีแต่เพียงจำนวนที่ยังขาดอยู่นั้น และในการยื่นรายการเสียภาษีครั้งที่สองนี้จะต้องยื่นบัญชีงบดุลบัญชีทำการและบัญชีกำไรขาดทุน บัญชีรายรับรายจ่าย หรือบัญชีรายรับก่อนหักรายจ่ายไปด้วย บัญชีเหล่านี้จะต้องมีผู้สอบบัญชีรับอนุญาตซึ่งได้รับอนุญาตจากกรมสรรพากรตรวจสอบและรับรอง ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 69

3.4 แนวคิด และวิวัฒนาการหนี้สงสัยจะสูญและหนี้สูญทางภาษี

พื้นฐานการคำนวณภาษีเงินได้นิติบุคคลตามประมวลรัษฎากรนั้น กำหนดฐานภาษีให้คำนวณจากกำไรสุทธิในรอบระยะเวลาบัญชี ซึ่งต้องอาศัยการบันทึกการบัญชีเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น หลักการบัญชีจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐ ตามแนวความคิดพื้นฐานจากหลักการบัญชี หนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) และหนี้สูญ (Bad Debt) ถือเป็นรายการค่าใช้จ่าย (Expense) ประเภทหนึ่งทางการบัญชี โดยการสำรองหนี้สงสัยจะสูญนั้นเป็นการเตรียมการทางบัญชีตามข้อคำนึงเรื่องความระมัดระวัง (Conservatism) เพื่อป้องกันถึงสถานะที่อาจจะเกิดขึ้นของรายจ่ายโดยวิธีประมาณการ (Estimation Principle) จับคู่กับรายได้ (Matching Principle) เพื่อแสดงฐานะทางการเงินให้ผู้ถือหุ้น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับบริษัทได้พึงทราบข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับการเงิน และกิจการของบริษัท

แต่สำหรับในทางภาษีอากรหนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) นี้ การรับรู้รายจ่ายโดยวิธีประมาณการ (Estimation Principle) นี้ ไม่มีความแน่นอนชัดเจนและอาจเป็นทางให้หลีกเลี่ยงภาษี (Tax Avoidance) ได้อีกด้วย ประมวลรัษฎากรจึงถือว่าเมื่อการประมาณการหนี้สงสัยจะสูญเป็นเพียงการเตรียมการแสดงฐานะทางการเงินตามแนวคิดทางบัญชีเท่านั้นยังไม่เกิดรายจ่ายขึ้นมาอย่างแท้จริงและไม่ให้ถือรายการสำรองหนี้สงสัยจะสูญดังกล่าวนี้เป็นรายจ่ายเพื่อคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากร ด้วยเหตุนี้ กิจการโดยทั่วไปการกำหนดค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญหรือหนี้สงสัยจะสูญแม้จะ

⁷⁷ ประกาศอธิบดีกรมสรรพากร เกี่ยวกับภาษีเงินได้ (ฉบับที่ 43) ลงวันที่ 17 กรกฎาคม 2535

⁷⁸ ชัยสิทธิ์ คราชุธรรม . “ภาษีเงินได้นิติบุคคล ฉบับประยุกต์” . สำนักพิมพ์วิญญูชน พ.ศ. 2537 , หน้า 30 - 31

มีการตั้งรายการทางบัญชี แต่ไม่ถือว่าเป็นรายจ่ายเพื่อคำนวณกำไรทางภาษีอากร กิจการโดยทั่วไป จึงต้องดำเนินการปรับปรุงรายการทางบัญชีก่อนแสดงรายการต่อกรมสรรพากรเพื่อชำระภาษี

สำหรับการจำหน่ายหนี้สูญ (Bad Debt) แนวคิดทางภาษีอากรนั้นถือว่าเป็นรายจ่ายที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกับหลักการบัญชี แต่จะต้องมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาที่เหมาะสม โดยต้องมีหลักฐานแสดงว่าเป็น “รายจ่ายที่เกิดขึ้นจริง” เสียก่อน จึงจะยินยอมให้ถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนแน่นอน และเพื่อความรัดกุมในการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐ ประมวลรัษฎากรจึงจำต้องวางหลักเกณฑ์ไว้เป็นมาตรฐานสำหรับการจำหน่ายหนี้สูญในเบื้องต้นเสียก่อน เมื่อได้ปฏิบัติการครบถ้วนถูกต้องตามภาวะการที่กำหนดไว้แล้วจึงจะสามารถถือเป็นรายจ่ายทางภาษีอากรได้ ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับมาตรฐานการจำหน่ายหนี้สูญของสหรัฐ ซึ่งแต่เดิมนั้นยอมรับในหลักการบัญชี เรื่องวิธีการสำรองหรือเพื่อหนี้สงสัยสูญ (Reserve or Allowance Method) แต่ภายหลังปี ค.ศ.1986 วิธีการนี้ไม่เป็นที่ยอมรับตามวัตถุประสงค์ทางภาษีอากร⁷⁹ และได้เปลี่ยนมาใช้ วิธีการตัดบัญชีลูกหนี้โดยตรง (Direct Written-off Method) กล่าวคือนิติบุคคลจะต้องคอยจนกระทั่งลูกหนี้เพิกเฉยที่จะจ่ายอย่างแน่นอน และไม่มีการตัดเป็นรายจ่าย (Deduction) จากหนี้ที่ประมาณการ (Estimation) ขึ้นอีกต่อไป⁸⁰ แต่ได้ยกเว้นให้แก่งิจการบางประเภทเช่น สถาบันการเงิน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการกำหนดมาตรฐานดังกล่าวขึ้นมาให้นิติบุคคลต่างๆ ถือปฏิบัติก่อนที่จะยอมรับให้เป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากร ทั้งนี้ ประมวลรัษฎากรเองรวมทั้งกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องได้มีการปรับเปลี่ยนและแก้ไขจุดบกพร่องมาตามลำดับ เพื่อให้เหมาะสมกับภาวะการณ์ต่างๆ

3.4.1 วิวัฒนาการตั้งสำรองหนี้สงสัยจะสูญ

สำรองหนี้สงสัยจะสูญ (Doubtful Debt) เดิมประมวลรัษฎากรไม่ถือเป็นค่าใช้จ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากร เนื่องจากเป็นเงินสำรองประเภทหนึ่ง ซึ่งต้องห้ามมิให้นำมาคำนวณเป็นรายจ่าย ตามมาตรา 65 ตรี (1) แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อปี พ.ศ. 2534 ได้มีการเสนอขอ

⁷⁹ Section 166 The Internal Revenue Code. (USA)

⁸⁰ Ray M. Sommerfeld , Hershel M.Aanderson ; An Introduction to Taxation 1988 Edition ; Wood Head - Faulkner Limited ; English (1988) , Page 8-14

แก้ไขประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ตรี (1) ให้เพิ่มเติม “สำรองหนี้สงสัยจะสูญของสถาบันการเงิน” เป็นข้อยกเว้นให้สามารถถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรได้

1) การสำรองหนี้สงสัยจะสูญ ก่อน พ.ศ.2534

เดิมประมวลรัษฎากรก่อนปี พ.ศ. 2534 ไม่ยินยอมให้ถือเงินสำรองต่างๆ เป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิในทางภาษีอากร แต่มีข้อยกเว้นให้เฉพาะ เงินสำรองประเภทเงินเบี้ยประกันชีวิต และเบี้ยประกันภัยเท่านั้น ที่ถือเป็นรายจ่ายได้ ตามมาตรา 65 ตรี (1) แห่งประมวลรัษฎากรก่อน พ.ศ. 2534

ด้วยเหตุนี้ แม้ตามหลักเกณฑ์การบัญชี หรือหลักเกณฑ์ของธนาคารแห่งประเทศไทย จะยินยอมให้ถือสำรองหนี้สงสัยจะสูญเป็นรายจ่ายได้ แต่เมื่อสถาบันการเงินจะนำมาคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลแล้ว จะต้องนำสำรองหนี้สงสัยจะสูญดังกล่าวมาบวกกลับเข้ามาเป็นรายได้เพื่อคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรต่อไป ฉะนั้น งบกำไรขาดทุนที่สถาบันการเงินคำนวณตามหลักเกณฑ์บัญชี หรืองบกำไรขาดทุนที่ยื่นต่อธนาคารแห่งประเทศไทย จึงแตกต่างไปจากงบกำไรขาดทุนที่ยื่นต่อกรมสรรพากรที่ถือหลักเกณฑ์ตามประมวลรัษฎากร ผลที่ได้ตามมาคือ งบกำไรขาดทุนที่ยื่นต่อธนาคารแห่งประเทศไทย ยอดกำไรสุทธิจะน้อยกว่างบกำไรขาดทุนที่ยื่นต่อกรมสรรพากร

2) การสำรองหนี้สงสัยจะสูญหลัง ปี พ.ศ. 2534

สมาคมธนาคารไทย¹¹ ได้พยายามเจรจาขอให้กรมสรรพากรยอมให้นำค่าเผื่อหรือเงินสำรองหนี้สงสัยจะสูญตามข้อกำหนดของธนาคารแห่งประเทศไทยมาเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษี ซึ่งเป็นกรณีที่มิได้มีกฎหมายบังคับให้สถาบันการเงินต้องกันเงินสำรองไว้เป็นค่าเผื่อหนี้สูญหรือหนี้สงสัยจะสูญหากมีหนี้สงสัยจะสูญเกิดขึ้น มิฉะนั้นมีความผิดต้องรับโทษอาญา โดยธนาคารแห่งประเทศไทยได้วางหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสำรองหนี้สงสัยจะสูญเอาไว้อย่างชัดเจนแล้ว โดยมีหน่วยงานรับผิดชอบในการกำกับดูแลสถาบันการเงินอย่างใกล้ชิด กรณีต่างกับกิจการอื่นๆ ซึ่งไม่ได้มีกฎหมายไม่ได้บังคับและกำหนดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอน ดังนั้น เมื่อ

¹¹ ชัยสิทธิ์ ตราธรรม , “ธนาคารพาณิชย์กับการตัดหนี้สูญ” , วารสาร สรรพากร ปีที่ 37 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กุมภาพันธ์ : 2533 , หน้า 87 - 90

เป็นเรื่องที่กฎหมายบังคับ จึงสมควรให้นำค่าเผื่อหนี้สูญหรือหนี้สงสัยจะสูญนั้นมาถือเป็นรายจ่าย ในการคำนวณกำไรสุทธิได้⁸² ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผลทำให้ต่อมาได้มีการแก้ไขประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ตรี (1)

ในปี พ.ศ. 2534 ได้มีการเสนอขอแก้ไขประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ตรี (1) โดยมีการเพิ่มเติม “เงินสำรองหนี้สงสัยจะสูญของสถาบันการเงิน” ให้ถือเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรได้ และมีการตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร (ฉบับที่ 31) พ.ศ.2534 มาตรา 4 เพิ่มเติม มาตรา 65 ตรี (1) (ค) แห่งประมวลรัษฎากร การประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าว ด้วยเหตุผลที่ว่า “ โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงประมวลรัษฎากรให้เหมาะสมกับสภาพและเหตุการณ์ในปัจจุบัน เพื่อความเป็นธรรมในการจัดเก็บภาษีเงินได้นิติบุคคล จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ ”⁸³

การแก้ไขประมวลรัษฎากรเกี่ยวกับเงินสำรองต่างๆ ในมาตรา 65 ตรี (1) ให้รวมถึงสำรองที่กั้นไว้เป็นค่าเผื่อหนี้สูญ หรือหนี้สงสัยจะสูญนี้ เป็นผลให้การคำนวณกำไรสุทธิทางภาษีอากรของสถาบันการเงินเป็นไปตามหลักการบัญชีมากยิ่งขึ้นในเรื่องการรับรู้รายจ่าย ที่ทำให้มูลค่าของสินทรัพย์ลดลง ทั้งนี้ จะขอกกล่าวในรายละเอียดของหลักเกณฑ์การสำรองหนี้สงสัยจะสูญไว้โดยละเอียดในบทที่ 3 ต่อไป

3.4.2 วิวัฒนาการจำหน่ายหนี้สูญ

การจำหน่ายหนี้สูญ (Bad Debt) เดิมประมวลรัษฎากรบัญญัติให้จำหน่ายหนี้สูญตามพฤติการณ์ กล่าวคือ เพียง “ปฏิบัติกรโดยสมควร เพื่อให้ได้รับชำระหนี้” แต่เมื่อไม่ได้รับชำระก็สามารถจำหน่ายหนี้สูญได้ หากจำต้องฟ้องร้องบังคับคดีจนถึงที่สุดก่อนไม่ ตามแนวคำพิพากษาของศาลฎีกาได้วินิจฉัยไว้หลายแนวด้วยกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงในแต่ละเรื่องไป ก่อให้เกิดความสับสนแก่ผู้เสียภาษีอากร เนื่องจากบ้างก็วินิจฉัยให้ต้องดำเนินคดี บ้างก็วินิจฉัยเพียงการติดตามทวงถาม ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในบทบัญญัติและการตีความกฎหมาย

⁸² ชัยสิทธิ์ กระจูธรรม , “ เจาะลึกวิธีการจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้ เพื่อประโยชน์ในการเสียภาษี ” . นิตยสารกระทรวงยุติธรรม ตุลาคม เล่มที่ 3 ปีที่ 40 : พฤษภาคม-มิถุนายน 2536 , หน้า 58

⁸³ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร ฉบับที่ 31 พ.ศ. 2534 , ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 108 ตอนที่ 205 , หน้า 37

ฉะนั้น กรมสรรพากรจึงได้ ดำเนินการแก้ไขประมวลรัษฎากรให้การจำหน่ายหนี้สูญ ถือแนวทางปฏิบัติตามกฎกระทรวงการคลัง ฉบับต่างๆ โดยมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ⁸⁴ กฎหมายที่แก้ไขดังกล่าวมีผลใช้บังคับสำหรับรอบระยะเวลาบัญชีที่เริ่มในหรือหลังวันที่ 1 มกราคม 2526 เป็นต้นไป ทั้งนี้ สามารถสรุปพัฒนาการของบทบัญญัติแห่งกฎหมายได้เป็นดังต่อไปนี้ คือ.-

1) การจำหน่ายหนี้สูญ ตามพหุติการณแห่งกรณี

การจำหน่ายหนี้สูญตามประมวลรัษฎากร เดิมบัญญัติหลักเกณฑ์เอาไว้ดังต่อไปนี้ คือ มาตรา 65 ทวิ (9) “ การจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้ จะกระทำได้อต่อเมื่อได้ปฏิบัติการโดยสมควรเพื่อให้ได้รับชำระหนี้แล้ว เว้นแต่ตามพหุติการณไม่อาจปฏิบัติการเช่นว่านั้นได้โดยสมควร แต่ถ้าได้รับชำระหนี้ในรอบระยะเวลาบัญชีใดให้นำมาคำนวณเป็นรายได้ในรอบระยะเวลาบัญชีนั้น ” คำว่า “ปฏิบัติการโดยสมควร เพื่อให้ได้รับชำระหนี้” ตามแนวคำพิพากษาของศาลฎีกาได้วินิจฉัยไว้หลายแนว ทั้งที่พิพากษาว่าจะต้องฟ้องคดีต่อศาลก่อนจึงจำหน่ายหนี้สูญได้⁸⁵ และ คำพิพากษาที่พิพากษาว่าบริษัทผู้เสียหาย ไม่จำเป็นต้องฟ้องคดีต่อศาลก็สามารถจำหน่ายหนี้สูญได้⁸⁶

⁸⁴ กฎกระทรวงฉบับที่ 159 พ.ศ. 2526 , ฉบับที่ 181 พ.ศ. 2532 และ ฉบับที่ 184 พ.ศ. 2534 ตามลำดับ คูภาคผนวก ค-1 , ค-2 และ ค-3 ทั่วยุทธยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า 261 , 263 , 265

⁸⁵ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3137/2523 (บริษัท โรงงานขงมะคอกไทย จำกัด โจทก์ กับ กรมสรรพากร จำเลย)

⁸⁶ โจทก์ประกอบธุรกิจโรงงานอุตสาหกรรมกลั่นยางแอลฟิลท์ แต่หุคุดำเนินกิจการมาตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2510 เพราะขายกิจการและโรงงานไป โจทก์ได้ตั้งเงินจำนวน 5,206,250 บาท ให้บริษัท โอซันนิค ปีโตรเลียม คอร์ปอเรชั่น จำกัด เป็นลูกหนี้ เนื่องจากสร้างโรงงานให้โจทก์แล้วผลิตสินค้าออกมาไม่ได้มาตรฐานตามสัญญา แต่บริษัทดังกล่าวปฏิเสธการจ่ายเงิน โจทก์เห็นว่าหลักฐานอ่อนจึงไม่ได้ติดตามฟ้องร้อง จำเลยนำสืบว่า บริษัท โอซันนิค ปีโตรเลียม คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้เสนอที่จะชำระหนี้ถึง 250,000 บาท ทั้งยังเปิดโอกาสให้ตั้งอนุญาโตตุลาการได้อีก การคัดหนี้รายนี้เป็นหนี้สูญต่อแสดงว่าเป็นการสมยอมกันลดค่าไรสุทธิของโจทก์ เพื่อให้เสียหายเงินได้นิตบุคคลน้อยลง โจทก์มิได้ฟ้องร้องหรือตั้งอนุญาโตตุลาการตามข้อเสนอของ บริษัท โอซันนิค ปีโตรเลียม คอร์ปอเรชั่น จำกัด กลับคิดเป็นหนี้สูญเสียทีเดียว ศาลฎีกาเห็นว่าโจทก์ยังมิได้ปฏิบัติการโดยสมควรเพื่อให้ได้รับชำระหนี้ การคัดหนี้สูญจึงไม่เป็นไปตามเงื่อนไขในการคำนวณกำไรสุทธิ ตามประมวลรัษฎากรมาตรา 65 ทวิ (9) โจทก์จึงนำหนี้สูญรายนี้มาหักเป็นรายจ่ายในการคำนวณกำไรสุทธิมิได้ ”

⁸⁷ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 876/2535 (บริษัท บอร์เนียมเทค จำกัด โจทก์ กรมสรรพากร จำเลย) การที่กรรมการบริษัท โจทก์ใช้ดุลพินิจในการจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้หลังจากที่ให้พนักงานฝ่ายขายติดตามหาลูกหนี้และทวงถามหลายครั้ง และในรายที่จำนวนหนี้สูงก็ให้ทนายความมีหนังสือทวงถาม แต่ไม่ได้รับชำระ ย่อมถือได้ว่าโจทก์ได้ปฏิบัติการโดยสมควรเพื่อให้ได้รับชำระหนี้แล้ว จึงเป็นการจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้โดยชอบด้วยประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ทวิ (9) ที่ใช้บังคับอยู่ในรอบระยะเวลาบัญชีพิพาท หากจำต้องฟ้องร้องบังคับคดีจนถึงที่สุดก่อน เพราะกฎหมายบัญญัติให้ปฏิบัติการโดยสมควรเท่านั้น

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติการโดยสมควรมัน กรมสรรพากรมีแนวทางถือปฏิบัติว่าเป็นหนี้
สูญที่สามารถถือเป็นรายจ่ายและตัดออกจากบัญชีลูกหนี้ได้⁸⁵ ดังนี้คือ.-

- (ก) มีหลักฐานแสดงการเป็นหนี้ต่อกันจริง
- (ข) ได้มีการทวงถามเป็นหนังสือลงทะเบียนตอบรับ และไม่คุ้มที่ฟ้องคดี⁸⁶
- (ค) ได้มีการฟ้องร้องให้ชำระหนี้จนถึงที่สุด⁸⁷
- (ง) ต้องจัดเก็บหลักฐานตาม (ก) และ (ข) ให้กรมสรรพากรตรวจสอบได้เสมอ
- (จ) เป็นหนี้ที่ขาดอายุความตามกฎหมาย⁸⁸
- (ฉ) ไม่มีตัวลูกหนี้ หรือ ทรัพย์สินของลูกหนี้ ที่จะเรียกได้

จากแนวคำพิพากษาและแนวคำวินิจฉัยของกรมสรรพากรจะเห็นได้ว่า การพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “การปฏิบัติการโดยสมควรเพื่อให้ได้รับชำระหนี้” ก่อให้เกิดความสับสนแก่ผู้เสียภาษีอากร เนื่องจากบ้างก็วินิจฉัยให้ต้องดำเนินคดี บ้างก็วินิจฉัยเพียงการติดตามทวงถาม ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในบทบัญญัติและการตีความกฎหมาย ฉะนั้น จึงได้มีการดำเนินการแก้ไขกฎหมาย โดยให้ความชัดเจนและรัดกุมต่อการจัดเก็บภาษี สามารถปรับเปลี่ยนหลักเกณฑ์ได้โดยสะดวกเพื่อความเหมาะสมตามสถานการณ์

2) การจำหน่ายหนี้สูญ ตามหลักเกณฑ์แห่งกฎกระทรวง

เมื่อประมาณกลางปี พ.ศ. 2525 ได้มีการตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวล
รัษฎากร (ฉบับที่ 25) พ.ศ. 2525 มาตรา 16 แก้ไขประมวลรัษฎากร มาตรา 65 ทวิ (9) ใหม่ ให้มี
ผลใช้บังคับสำหรับเงินได้ของบริษัทและห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล ซึ่งรอบระยะเวลาบัญชีเริ่มในหรือ
หลังวันที่ 1 มกราคม 2526 เป็นต้นไป โดยใช้บทบัญญัติดังต่อไปนี้

⁸⁵ วิโรจน์ เลาะห์พันธุ์, บัญชีภาษีอากร, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร : 2521, หน้า 129 - 130

⁸⁶ คำวินิจฉัยของกรมสรรพากรที่ กค.0802/2430 ฉบับลงวันที่ 15 กันยายน 2529 ข้อ 1.

⁸⁷ คำวินิจฉัยของกรมสรรพากรที่ กค.0804/8641 ฉบับลงวันที่ 9 พฤษภาคม 2522

⁸⁸ คำวินิจฉัยของกรมสรรพากรที่ กค.0804/24621 ฉบับลงวันที่ 14 ธันวาคม 2522

มาตรา 65 ทวิ (9) “ การจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้ จะกระทำได้อต่อเมื่อเป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดโดยกฎกระทรวง แต่ถ้าได้รับชำระหนี้ในรอบระยะเวลาบัญชีใดให้นำมาคำนวณเป็นรายได้ในรอบระยะเวลาบัญชีนั้น

หนี้สูญรายใด ได้นำมาคำนวณเป็นรายได้แล้ว หากได้รับชำระหนี้ในภายหลังก็มีให้นำมาคำนวณเป็นรายได้อีก ”

เหตุผลการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ สมควรแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร เพื่อความเป็นธรรม ความชัดเจน ความรัดกุม และความเหมาะสมแก่สถานการณ์และ เพื่อป้องกันการหลีกเลี่ยงภาษีอากรให้ได้ผลดียิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้” กฎกระทรวงใช้บังคับภายหลังแก้ไขประมวลรัษฎากรมาตรา 65 ทวิ (9) ดังกล่าว มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาเพื่อขจัดข้อปัญหาต่างๆ ให้เกิดความเหมาะสมและชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีกฎกระทรวงที่ประกาศใช้บังคับทั้งสิ้น -3- ฉบับ สรุปสาระสำคัญได้ต่อไปนี้คือ

2.1) กฎกระทรวงฉบับที่ 159 พ.ศ. 2526 โดยที่มาตรา 65 ทวิ (9) แห่งประมวลรัษฎากร บัญญัติให้การจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้ จะกระทำได้อต่อเมื่อเป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กฎกระทรวง จึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวงฉบับนี้ออกมาใช้บังคับเป็นฉบับแรก⁹⁰ เริ่มมีผลใช้บังคับสำหรับรอบระยะเวลาบัญชีที่เริ่มในหรือหลังวันที่ 1 มกราคม 2526 เป็นต้นไป กฎกระทรวงได้กำหนดมูลแห่งหนี้ที่จะถือเป็นหนี้สูญได้ ต้องเป็นหนี้ที่เกิดขึ้นจากการประกอบธุรกิจ หรือเนื่องจากการประกอบธุรกิจ หรือหนี้ที่รวมเป็นเงินได้ในการคำนวณกำไรสุทธิ แต่ไม่รวมหนี้ของกรรมการหรือหุ้นส่วนผู้จัดการที่เป็นลูกหนี้ และหนี้ดังกล่าวต้องมีหลักฐานชัดเจนที่สามารถฟ้องร้องลูกหนี้ได้ แต่กฎกระทรวงมิได้กำหนดเงื่อนไขเรื่อง “อายุความ” แห่งการฟ้องร้องดำเนินคดีเอาไว้ ทำให้ไม่ชัดเจนในการถือปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม กรมสรรพากรได้วินิจฉัยว่ากรณีหนี้ขาดอายุความเรียกร้องจำหน่ายหนี้สูญไม่ได้ เพราะหลักเกณฑ์การจำหน่ายหนี้สูญตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 159 พ.ศ. 2526 ไม่รวมกรณีหนี้ขาดอายุความไว้ด้วย (คำวินิจฉัยกรมสรรพากรที่ ก.ค.0802/2430)

⁸⁹ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร (ฉบับที่ 31) พ.ศ. 2534 , ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 108 ตอนที่ 205 , หน้า 14

⁹⁰ หมายเหตุท้ายกฎกระทรวง ฉบับที่ 159 พ.ศ. 2526 , ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 100 ตอนที่ 66 วันที่ 27 เมษายน 2526

นอกจากนี้ มาตรการที่เจ้าหน้าที่ดำเนินการฟ้องร้องคดีนั้น ได้กำหนดให้สามารถจำหน่ายหนี้สูญได้ต่อเมื่อ คดีล้มละลายต้องดำเนินการจนถึงขั้นแบ่งทรัพย์สินครั้งสุดท้าย ทั้งนี้ ในกรณีฟ้องคดีล้มละลายซึ่งสามารถประหยัดค่าธรรมเนียมศาลได้มากกว่าคดีแพ่ง แต่ตามหลักเกณฑ์จำหน่ายหนี้สูญแล้ว ทำให้เกิดความล่าช้าในการจำหน่ายหนี้สูญมาก ทั้งที่จากการติดตามสืบทรัพย์อาจจะรู้ในเบื้องต้นแล้วว่าลูกหนี้ไม่มีทรัพย์สินใดจะชำระได้ แต่คิดขัดที่ขั้นตอนแห่งกฎหมาย อีกทั้งเกณฑ์จำนวนหนี้ 20,000 บาท ที่กฎกระทรวงฉบับนี้กำหนดให้เจ้าหน้าที่มีสิทธิที่จะพิจารณาไม่ต้องฟ้องร้องดำเนินคดีได้ ถ้าเห็นว่าเสียค่าใช้จ่ายไม่คุ้มกับหนี้ที่จะได้รับนั้น เป็นเกณฑ์ขั้นที่ดำเนินไปทำให้หนี้จำนวนที่สูงกว่า 20,000 บาท แต่ไม่คุ้มที่จะดำเนินคดี โดยเฉพาะหนี้ของสถาบันการเงินกลับต้องดำเนินคดีเพื่อให้ครบขั้นตอนการจำหน่ายหนี้สูญ เป็นเหตุให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนไม่น้อย จึงได้มีการออกกฎกระทรวงฉบับใหม่มาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าว

2.2) กฎกระทรวงฉบับที่ 181 พ.ศ. 2532 โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขของการจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้ของบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล ในการคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลตาม มาตรา 65 ทวิ (9) แห่งประมวลรัษฎากรสำหรับรอบระยะเวลาบัญชีที่เริ่มในหรือหลังวันที่ 1 มกราคม 2532 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวงฉบับนี้⁹¹ โดยได้แก้ไขข้อคิดขัดต่างๆ ในกฎกระทรวงฉบับที่ 156 พ.ศ.2526 อยู่ 2 ประเด็น คือ (ก) ลดขั้นตอนแห่งการจำหน่ายหนี้สูญ กรณีดำเนินคดีล้มละลายให้ลดน้อยลง กล่าวคือ เพียงแต่นิติบุคคลได้มีการฟ้องคดีล้มละลาย และดำเนินคดีไปจนถึงขั้นแบ่งทรัพย์สินของลูกหนี้ผู้ล้มละลายใน “ครั้งแรก” ก็เพียงพอที่จะสามารถดำเนินการจำหน่ายหนี้สูญได้ ไม่จำเป็นต้องรอรอบระยะเวลาแห่งขั้นตอนของกฎหมายจนถึงขั้นแบ่งทรัพย์สิน “ครั้งสุดท้าย” (ข) แบ่งเกณฑ์จำนวนหนี้ที่จะนำมาพิจารณาไม่ต้องฟ้องร้องดำเนินคดีกับลูกหนี้ หากค่าใช้จ่ายไม่คุ้มกับหนี้ที่จะได้รับชำระให้มีจำนวนสูงมากขึ้น โดยให้สิทธิแก่เฉพาะสถาบันการเงินเท่านั้น คือ จากเดิมไม่เกิน 20,000 บาท เพิ่มขึ้นเป็นไม่เกิน 100,000 บาท แต่ทั้งนี้ นิติบุคคลอื่นๆ ยังคงถือเกณฑ์จำนวนหนี้เท่าเดิม คือจำนวนไม่เกิน 20,000 บาท

2.3) กฎกระทรวงฉบับที่ 186 พ.ศ. 2534 โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขของการจำหน่ายหนี้สูญจากบัญชีลูกหนี้ ในการคำนวณกำไรสุทธิเพื่อเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล ตามมาตรา 65 ทวิ (9) แห่งประมวลรัษฎากรสำหรับรอบ

⁹¹ หมายเหตุท้ายกฎกระทรวงฉบับที่ 181 พ.ศ. 2532 , ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 106 ตอนที่ 192 ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2532

ระยะเวลาบัญชีที่สิ้นสุดลงในหรือหลังวันที่ 31 ธันวาคม 2534 เป็นต้นไป ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวงฉบับนี้⁹² มีการปรับเปลี่ยนหลักเกณฑ์โดยแบ่งชั้นวิธีดำเนินการทางกฎหมายที่รัดกุมลดหลั่นกันไปตามจำนวนมูลหนี้ของลูกหนี้แต่ละราย หากลูกหนี้มีจำนวนหนีน้อย นิติบุคคลสามารถจำหน่ายหนี้สูญได้ง่ายและรวดเร็วกว่าลูกหนี้ที่มีจำนวนหนี้มาก เป็นผลทำให้เกิดการผ่อนคลายมาตรการในการตรวจสอบเพื่อจัดเก็บภาษีลดน้อยลง

นอกจากนี้ ยังปรับเปลี่ยนเกณฑ์จำนวนหนี้ที่สามารถพิจารณาไม่ต้องฟ้องร้องดำเนินคดีเอาไว้ให้มีจำนวนสูงมากขึ้น ทั้งของสถาบันการเงินและของนิติบุคคลโดยทั่วไป กล่าวคือ กรณีสถาบันการเงิน กำหนดหนี้ที่มีจำนวนไม่เกิน 200,000 บาท อันเป็นการเพิ่มเติมจากกฎกระทรวงฉบับที่ 181 พ.ศ. 2532 ซึ่งกำหนดไว้เพียง 100,000 บาท และในกรณีของนิติบุคคลทั่วไปเพิ่มเกณฑ์พิจารณาดังกล่าว จากเดิมที่กำหนดไว้ไม่เกิน 20,000 บาท เพิ่มขึ้นเป็นไม่เกิน 100,000 บาท เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพความจริงทางเศรษฐกิจดังจะกล่าวในบทที่ 3 ต่อไป

⁹² หมายเหตุท้ายกฎกระทรวง ฉบับที่ 186 พ.ศ. 2534 , ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 108 ตอนที่ 194 , ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน 2534